

Voor het evenwicht van kwetsbare inwoners

DEELONDERZOEK EFFECTEVALUATIE VAN HET PROGRAMMA
KWALITEIT VAN DE SAMENLEVING

Monique Stavenuiter
Trudi Nederland
Jessica van den Toorn

Voor het evenwicht van kwetsbare inwoners

DEELONDERZOEK EFFECTEVALUATIE VAN HET PROGRAMMA KWALITEIT
VAN DE SAMENLEVING

Oktober 2017

Monique Stavenuiter
Trudi Nederland
Jessica van den Toorn

Inhoud

Woord vooraf	3
Samenvatting	4
1 Inleiding	6
1.1 Het balansmodel: drie leefdomeinen	6
1.2 Evaluatiemethode	7
1.3 Leeswijzer	8
2 Beschermende indicatoren in het persoonlijk leven	9
2.1 Uitgaan van eigen kracht	9
2.2 Toename van eigen regie	10
2.3 Ervaringsdeskundigheid en eigen kracht	11
2.4 Versterken van de opvoedvaardigheden	12
2.5 Preventieve meerwaarde	13
2.6 Conclusie	14
3 Beschermende indicatoren in het maatschappelijke leven	15
3.1 Integrale beeldvorming	15
3.2 Beleidsparticipatie	16
3.3 Toegankelijkheid van voorzieningen	17
3.4 Toekennen van regie aan inwoners	18
3.5 Nieuwe professionaliteit	20
3.6 Conclusie	20

4 Beschermende indicatoren in het sociale leven	22
4.1 Deelname aan het sociale leven	22
4.2 Versterken sociale netwerk	23
4.3 Preventie en vroegsignalering in relatie met de buurt	24
4.4 Conclusie	24
5 Inwoners in balans	25
5.1 Versterken eigen regie en eigen kracht (leefdomein 1)	25
5.2 Anders werken, anders sturen (leefdomein 2)	26
5.3 Sociale netwerken verbreden (leefdomein 3)	28
5.4 Samenhang tussen de drie leefdomeinen	28
Bijlagen	
1 Overzicht proeftuinen	30
2 Overzicht beschermende indicatoren per proeftuin	31

Woord vooraf

Kennis- en adviesbureau JSO heeft in 2016 het initiatief genomen voor het anderhalf jaar durende innovatieprogramma Kwaliteit van de Samenleving. Het doel van het programma is een bijdrage te leveren aan de veranderbeweging in het sociaal domein. In Kwaliteit van de Samenleving zijn actuele vraagstukken bij gemeenten en instellingen aangepakt op het gebied van meedoen (participatie), preventie, jeugd, langer thuis, en integraal samenwerken. Het programma is gefinancierd met subsidie van de provincie Zuid-Holland en met financiële bijdragen van diverse Zuid-Hollandse gemeenten en organisaties als opdrachtgevers van de zogenoemde proeftuinen. JSO heeft in de rol van verbinder, inspirator, aanjager, coördinator en organisator binnen het programma de gemeenten organisaties en inwoners ondersteund in het experimenteren en leren.

JSO heeft de evaluatie van het programma Kwaliteit van de Samenleving en de proeftuinen laten uitvoeren door de kennisinstituten Nivel, Movisie en het Verwey-Jonker Instituut. Nivel onderzocht de bestuurlijke evaluatie en bestuurlijke betrokkenheid. Movisie heeft de procesevaluatie naar de uitvoering van de proeftuinen op zich genomen. Het Verwey-Jonker Instituut heeft de effecten van de proeftuinen op de eindgebruiker, de inwoners, in kaart gebracht. Deze evaluatie heeft geresulteerd in een gezamenlijk eindrapport en drie deelrapporten over respectievelijk de aansturing, het proces en de effecten voor inwoners. Dit verslag is het deelrapport van het Verwey-Jonker Instituut. De eindrapportage en de deelrapporten zijn als afzonderlijke rapporten te downloaden.¹

De evaluatie is uitgevoerd door een team van onderzoekers van de kennisinstituten Nivel, Movisie en het Verwey-Jonker Instituut. De projectleider van het onderzoeksteam, Trudi Nederland van het Verwey-Jonker Instituut, is in de slotfase van het onderzoek plotseling overleden. Wij missen haar zeer en betreuren het dat zij de publicatie van het onderzoek niet meer heeft mogen meemaken.

¹ Het eindrapport is verschenen als T. Nederland e.a. *Samen innoveren. Eindverslag evaluatieonderzoek Programma Kwaliteit van de Samenleving*. JSO, Gouda 2017. De andere twee deelrapporten als: C. Leemrijse & M. van Veldhuizen, *Loslaten of sturen? Deelonderzoek aansturing proeftuinen van het programma Kwaliteit van de Samenleving*. Nivel, Utrecht 2017 en M. Bool, E. Kok & B. Panhuijzen, *Samenwerking en burgerparticipatie beproefd. Deelonderzoek uitvoering proeftuinen van het programma Kwaliteit van de Samenleving*. Movisie, Utrecht, 2017. Een korte beschrijving van de proeftuinen met onderzoeksresultaten per proeftuin zijn gebundeld in de rapportage: *Bundeling proeftuinen Kwaliteit van de Samenleving*. JSO, Gouda 2017.

Samenvatting

Vanaf 2015 zijn gemeenten verantwoordelijk voor nieuwe taken op het gebied van zorg, jeugd en werk. Gemeenten hebben hiermee de mogelijkheid gekregen samenhangend beleid te voeren rond de zorg en ondersteuning van hun inwoners. Het bevorderen van zelfredzaamheid en participatie van burgers staat daarbij centraal, net als samenwerking tussen verschillende (zorg)professionals en tussen professionals en informele zorg. Belangrijk onderdeel van de transformatie is een nieuwe rolverdeling tussen overheid, inwoners en maatschappelijke instellingen. De gemeente wordt geacht de controle los te laten ten gunste van de samenleving, waarin mensen zelf initiatieven nemen, invloed hebben en dingen samen doen.

Evaluatie proeftuinen

Binnen het programma Kwaliteit van de Samenleving werken Zuid-Hollandse gemeenten, professionals en burgers samen aan innovatieve oplossingen voor vraagstukken op het gebied van participatie, preventie en integrale zorg. De innovaties worden uitgetoetst binnen 43 zogenoemde proeftuinen. Zo wordt er bijvoorbeeld geëxperimenteerd met initiatieven van burgers rond wederzijdse ondersteuning, met nieuwe werkmethoden om onbedoelde zwangerschap te voorkomen en met het inzetten van ervaringsdeskundigen voor jongeren die (jeugd)hulp krijgen. De 'aansturende' of strategische rol binnen deze proeftuinen ligt bij gemeenten of bij (maatschappelijke) organisaties. Deelnemers zijn professionals en beleidsmedewerkers vanuit verschillende (zorg- en/of maatschappelijke) instellingen, inwoners of cliënten. Het Verwey-Jonker Instituut evalueerde in 36 van de 43 proeftuinen de effecten van de innovatie op inwoners van verschillende gemeenten in Zuid-Holland. Met andere woorden: hebben de 36 door ons geëvalueerde proeftuinen van het programma een bijdrage geleverd aan de transformatie van het sociale domein?

Het balansmodel

We hebben hiervoor gebruik gemaakt van het door ons ontwikkelde balansmodel. De kern van dit model is dat inwoners zelfredzaam zijn en voldoende participeren als ze in drie levensdomeinen 'in balans' zijn, namelijk in het persoonlijke leven, het maatschappelijke leven (werk, sociale zekerheid en voorzieningen) en het sociale leven. We gaan ervan uit dat als de draaglast (risicofactoren) en de draagkracht (beschermende factoren) in deze drie leefdomeinen in evenwicht zijn, er in het leven van inwoners ook evenwicht ontstaat. We onderzochten op welke beschermende factoren er in de proeftuinen wordt ingezet en of het is gelukt deze te versterken. Ook onderzochten we in hoeverre de drie leefdomeinen samenhangen. De belangrijkste beschermende factoren die we gevonden hebben, passeren hieronder de revue.

Eigen regie en eigen kracht

Inwoners zetten zich door middel van burgerinitiatieven of (online) netwerken in voor elkaar of voor de buurt. Vaak betreft het inwoners die al langere tijd actief zijn in de buurt en over voldoende veerkracht en competenties beschikken om een burgerinitiatief op te zetten of om actief hun hulp aan te bieden aan meer kwetsbare inwoners in de wijk. Aandachtspunt voor deze focus is dat het niet makkelijk is om inwoners te bereiken en mee te krijgen die nog niet actief zijn in de buurt. Ook de manier waarop gemeenten faciliteren is een aandachtspunt. Niet alle burgerinitiatieven zitten te wachten op inmening van de gemeente of organisaties, omdat ze dat 'betuttelend' of te sturend vinden. Ruim de helft van de proeftuinen zetten in op eigen regie van juist de meer kwetsbare inwoners. Ook inwoners die nog niet volledig meekomen in de samenleving willen grip houden of krijgen op hun leven. Verschillende aanpakken kunnen daaraan bijdragen.

Domein-overstijgend werken

Veel sociale problematiek strekt zich uit over meerdere beleidsterreinen zoals wonen, werk, welzijn, zorg, en wijk aanpak. We zien in de proeftuinen dat er druk geëxperimenteerd wordt met een integrale aanpak, zowel bij gemeenten als maatschappelijke organisaties. Het bottom-up werken vanuit de initiatieven en vanuit behoeften van inwoners vraagt om een andere vorm van beleidsvorming, zowel bij gemeenten als organisaties. Door te beginnen bij de inwoners en niet bij de organisatiestructuur ontstaat automatisch de behoefte om domein-overstijgend te werken. De proeftuinen laten zien dat de samenwerking tussen formeel en informeel over het algemeen niet ‘vanzelf’ tot stand komt. Deze moeten georganiseerd worden en vervolgens ook worden onderhouden.

Beleidsparticipatie

Beleidsparticipatie is een manier om inwoners vanaf het begin te betrekken bij de beleidsvorming. In een aantal proeftuinen is hiermee geëxperimenteerd. De vraag en behoeften van inwoners vormen dan de eerste stap in de beleidscyclus. Dit kan bijvoorbeeld worden vormgegeven door het organiseren van bijeenkomsten met inwoners over een bepaald probleem. De volgende stap is om de vraag en de behoeften van inwoners te ‘vertalen’ naar een uitvoeringsplan, zodat gemeenten en uitvoerders daadwerkelijk een kanteling maken van de systeemwereld naar de leefwereld van de inwoners. Een voorwaarde hiervoor is dat er voldoende bestuurlijk draagvlak aanwezig is (bij wethouders, bestuur, raad, gemeentelijke afdelingen en netwerkpartners / uitvoerende organisaties).

Toegankelijkheid

In de proeftuinen is de meest voorkomende beschermende factor voor deelname aan het maatschappelijk leven de toegankelijkheid van voorzieningen. We hebben gezien dat dit een breed onderwerp is. Zo vallen onder toegankelijkheid ook het op elkaar afgestemd zijn van voorzieningen, de match tussen vraag en aanbod op maat en laagdrempeligheid. Afstemming vraagt om samenwerking tussen organisaties en daar kunnen nog grote slagen in worden gemaakt. Het werkt als er een duidelijke visie is op deze samenwerking en als op alle niveaus wordt afgestemd (dus niet alleen op bestuursniveau, maar ook op het niveau van medewerkers en vrijwilligers).

Activering in de wijk

In een participatiesamenleving kan iedereen meedoen in het sociale leven, bijvoorbeeld in buurt of wijk. Dit geldt voor gezonde en actieve inwoners, maar ook voor kwetsbare groepen is het van belang dat zij mee kunnen doen in het sociale leven. Activering in de wijk begint in de proeftuinen echter toch nog vaak bij gezonde en al actieve inwoners. In proeftuinen en gemeenten wordt veel belang gehecht aan het activeren van een bredere groep inwoners. Maar dit is nog iets van de lange adem. Het vraagt om een goede verbinding met de wijk, bijvoorbeeld door korte lijnen met het sociaal wijkteam. Hierbij is het ontwikkelen en onderhouden van draagvlak in de wijk een belangrijke randvoorwaarde.

Inwoners in balans

De transformatie in het sociale domein legt veel verantwoordelijkheid bij de inwoner. Dat betekent echter niet dat de inwoner uitsluitend op zichzelf of op zijn directe omgeving is aangewezen. Lang niet alle sociale problematiek is door inwoners op te lossen. Goed draaiende burgerinitiatieven zijn vaak georganiseerd door zelfredzame en mondige inwoners. Als het om kwetsbare inwoners of om complexe problematiek gaat hebben professionals, maatschappelijke organisaties en de samenwerking tussen formele en informele netwerken een belangrijke meerwaarde. Maar ook bij minder zware problematiek kunnen inwoners, het sociale netwerk en formele organisaties elkaar versterken en aanvullen. Zaak is wel dat organisaties en gemeenten bereid zijn aan te sluiten bij de leefwereld van inwoners en oog hebben voor juist het bevorderen van de participatie en zelfredzaamheid van de inwoner. Veel proeftuinen staan echter nog aan het begin van deze ontwikkeling. De komende jaren zijn in het sociaal domein nog grote slagen te maken op dit gebied. Mocht dat lukken, dan blijven niet alleen inwoners, maar ook informele en formele netwerken in evenwicht.

1 Inleiding

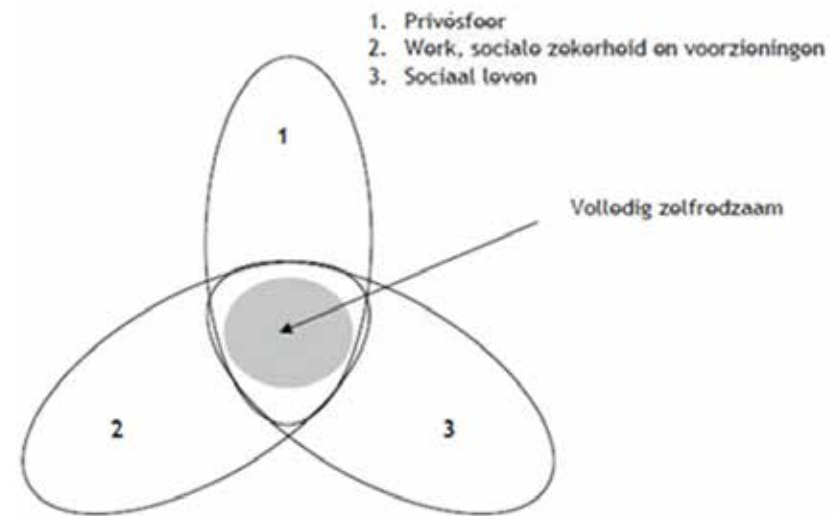
Vanaf 2015 zijn gemeenten verantwoordelijk voor nieuwe taken op het gebied van zorg, jeugd en werk.² Gemeenten krijgen hiermee de mogelijkheid een samenhangend beleid te voeren rond zorg en ondersteuning van hun inwoners. Het bevorderen van zelfredzaamheid en participatie van inwoners staat daarbij centraal, net als de samenwerking tussen verschillende (zorg)professionals en tussen professionals en informele zorg. Belangrijk onderdeel van de transformatie is een nieuwe rolverdeling tussen overheid, burgers en maatschappelijke instellingen. De gemeente wordt geacht de controle los te laten ten gunste van de participatiesamenleving, waarin mensen zelf initiatieven nemen, invloed hebben en dingen samen doen. De manier waarop gemeenten dit invulling geven is nog sterk in ontwikkeling.

In het programma Kwaliteit van de Samenleving wordt in proeftuinen geëxperimenteerd met een breed scala aan innovaties op het gebied van participatie, preventie en integrale zorg. De 'aansturende' of strategische rol binnen deze proeftuinen ligt bij gemeenten, of bij (maatschappelijke) organisaties. Deelnemers aan deze proeftuinen zijn bijvoorbeeld professionals en beleidsmedewerkers vanuit verschillende (zorg- en/of maatschappelijke) instellingen, inwoners of cliënten.

Het Verwey-Jonker Instituut evalueerde de effecten van de proeftuinen op inwoners. Met andere woorden: hebben de 36 proeftuinen van het programma Kwaliteit van de Samenleving een bijdrage geleverd aan de transformatie van het sociale domein, voor zover deze betrekking heeft op de eindgebruikers.³

² Dit deelrapport is onderdeel van de rapportage: *Samen innoveren. Eindverslag evaluatieonderzoek Programma Kwaliteit van de Samenleving*. De lezers die reeds kennis hebben genomen van dat rapport kunnen de inleiding tot aan 1.1 overslaan.

³ Er hebben in 36 proeftuinen 39 onderzoekstrajecten plaatsgevonden, omdat in drie proeftuinen twee verschillende onderdelen zijn onderzocht.

1.1 Het balansmodel: drie leefdomeinen

Het Verwey-Jonker Instituut heeft voor het duiden van de effecten van het programma gebruik gemaakt van het balansmodel (Nederland e.a., 2010). Het balansmodel omvat een bruikbaar theoretisch kader om de opbrengsten van de proeftuinen in kaart te brengen. In het Balansmodel staan voor het meten van opbrengsten de (toename aan) participatie en zelfredzaamheid van inwoners, dat wil zeggen de eindgebruikers, centraal. De kern van het balansmodel is dat inwoners zelfredzaam zijn en voldoende participeren als ze in drie levensdomeinen 'in balans' zijn, namelijk in het persoonlijke leven (privésfeer), het maatschappelijke leven (werk, sociale zekerheid en voorzieningen) en het sociale leven.

In het eerste leefdomein vindt de participatie in het persoonlijke leven plaats. Hieronder vallen onder andere de huishouding, opvoeding, zorg voor gezondheid, mantelzorg, milieuzorg en de omgang met vrienden, kennissen en familie. Het gaat in dit domein om persoonlijke zelfredzaamheid. Heeft iemand voldoende competenties om de last van de dagelijkse taken te dragen. In het tweede leefdomein, de sfeer van werk, sociale zekerheid en voorzieningen, vindt de opleidings-, de voorzieningen- en de arbeidsparticipatie plaats. De deelname aan arbeid wordt van oudsher als participatie begrepen, maar het gaat in dit leefdomein ook om gebruik te maken van de gezondheidszorg en de participatie in beleid en politiek. Hetzelfde gaat op voor het gebruikmaken van uitkeringen en gemeentelijke voorzieningen als de Wmo, de inkomensondersteuning enzovoorts. Al deze soorten participatie zijn onderdeel van fysieke en financiële zelfredzaamheid. En in het derde leefdomein gaat het om sociale participatie in de recreatie, het welzijnswerk, het vrijwilligerswerk, politiek, sociale netwerken, sport en cultuur. We hebben het dan over de sociale zelfredzaamheid van inwoners.

Als we dit brede begrip van participatie in relatie tot verschillende vormen van zelfredzaamheid in een schema weergeven, krijgen we het volgende overzicht:

Domeinen en doel	Participatievormen
1. Persoonlijk leven Zelfredzaamheid in de privésfeer	• Huishouden • Opvoeding • Zorg voor gezondheid • Administratie • Contacten in de privésfeer • Zorg voor het milieu
2. Domein van werk, sociale zekerheid en voorzieningen Financiële en fysieke zelfredzaamheid	• Opleiding (+her-, bij en omscholing) • Betaald werk • Gebruik van uitkeringen • Gebruik van voorzieningen • Politiek
3. Domein van het sociale leven Sociale zelfredzaamheid	• Recreatie • Vrijwilligerswerk • Mantelzorg • Sociale netwerken • Sport • Cultuur

Uitgangspunt van het model is dat in het leven van inwoners balans ontstaat als hun draaglast (risicofactoren) en draagkracht (beschermende factoren) in de drie leefdomeinen in evenwicht zijn. De draagkracht bestaat uit wat iemand kan hebben, zijn prestatie- en zijn uithoudingsvermogen en zijn competenties. Draagkracht ontstaat door het mobiliseren van de eigen kracht en hulpbronnen, zoals veerkracht en eigenwaarde, en hulp van personen uit het persoonlijke netwerk of door professionals die de problemen kunnen compenseren. De draaglast bestaat uit het totaal van eisen die aan iemand worden gesteld. Deze eisen liggen op verschillende gebieden: lichamelijk, geestelijk, sociaal of maatschappelijk. Om als mens in balans te zijn, moeten de draaglast en de draagkracht in evenwicht zijn.

Disbalans betekent dat er te weinig beschermende factoren zijn die een tegenwicht bieden aan de risicofactoren. In de evaluatie van de proeftuinen staan voor het meten van de opbrengsten de participatiepatronen van (groepen) inwoners in de drie leefdomeinen in relatie tot hun zelfredzaamheid centraal.

In het kader van de transformatie van het sociale domein met als speerpunten het vergroten van de participatie en zelfredzaamheid van inwoners door een integrale levensbrede aanpak, is onze onderzoeksvraag in hoeverre de participatie en zelfredzaamheid van inwoners in de drie domeinen is toegenomen door de aanpak van de proeftuinen. Als de focus van een proeftuin zich richt op één leefdomein, is het tevens de vraag of rekening wordt gehouden met de doorwerking van de aanpak op de andere domeinen. Wat voor gevolgen heeft bijvoorbeeld de deelname van inwoners aan een beleidstraject in het tweede leefdomein voor hun competenties in het eerste leefdomein en voor hun sociale participatie in het derde leefdomein?

1.2 Evaluatiemethode

In de effectevaluatie hebben we gekeken naar de (mate van) van verstoring in de balans tussen draagkracht en draaglast door risicofactoren. Dit is af te leiden uit de aanleiding om de proeftuin op te zetten, met andere woorden de reden van de beleidsprioriteit

van een gemeente of maatschappelijke organisatie. De focus van het onderzoek was in hoeverre de balans voor inwoners kan worden hersteld door het realiseren van (de versterking van) de beschermende factoren, dus het vergroten van de hun draagkracht.

De meting bestond uit de volgende drie stappen:

1. Het opstellen van een handzame set van relevante beschermende indicatoren

De eerste stap die we hebben gezet, is dat we op basis van literatuur en eerdere analyses een handzame set van relevante beschermende indicatoren hebben samengesteld. Het gaat dan zowel om individuele als collectieve indicatoren. Met deze set van bruikbare indicatoren voor zelfredzaamheid en participatie hebben we gekeken naar de opbrengsten van de proeftuinen.

2. Beginmetingen

De tweede stap was het uitvoeren van een beginmeting per proeftuin. We hebben gekeken naar de doelstelling van de proeftuinen en aangescherpte doelstellingen geformuleerd, gekeken naar de werkwijze en de doelgroepen. Uit deze informatie hebben we vervolgens per proeftuin de belangrijkste beschermende factoren (maximaal drie) en de aanleiding van de proeftuin (de risicofactoren) geformuleerd. Daarna hebben we aangegeven wat de verwachte werkzame elementen van de activiteiten in de proeftuin zullen zijn. Van alle 36 proeftuinen is deze beginanalyse gemaakt die we hebben besproken met de opdrachtgever van de proeftuin en de betrokken adviseur van JSO. In de meeste gevallen is vervolgens een tussentijds overleg geweest naar aanleiding van veranderingen in de opzet en uitvoering van de proeftuin.

3. Eindmetingen

Als derde en laatste stap hebben we een eindmeting uitgevoerd. Dit hebben we gedaan voor 30 van de 36 proeftuinen. Zes proeftuinen zijn laat in het traject gestart en daar kon om die reden voor 1 juli 2017 (de einddatum van de proeftuinen) geen eindmeting plaatsvinden. De eindmeting in de proeftuinen zijn uitgevoerd aan de hand van

verschillende kwalitatieve methoden (zoals focusgroepen, interviews of groepsinterviews) en/of op basis van kwantitatieve methoden, met name door het afnemen van een vragenlijst (soms op papier en soms digitaal). Ook een combinatie van methoden hebben we toegepast. Bijvoorbeeld door aan het eind van een groepsbijeenkomst ook een (beknopte) vragenlijst te laten invullen, of door na het ophalen van informatie uit een vragenlijst, de resultaten door te de spreken met een projectleider of adviseur van JSO. De eindmeting vond zoveel mogelijk plaats op de locatie van de proeftuinen en onder de deelnemers aan de proeftuinen. Deelnemers zijn niet alleen eindgebruikers, maar ook betrokkenen van netwerkpartners, de gemeente en de projectleider.

1.3 Leeswijzer

De opzet van dit rapport volgt de drie leefdomeinen uit het balansmodel. In het volgende hoofdstuk gaan we in op de opbrengsten van de beschermende indicatoren uit de proeftuinen die betrekking hebben op het persoonlijke leven. In respectievelijk de hoofdstukken 3 en 4 bespreken we die voor de leefdomeinen maatschappelijk leven en sociale leven. Het laatste hoofdstuk sluiten we af met conclusies over de opbrengsten van het programma Kwaliteit van de Samenleving per leefdomein en met overkoepelde conclusies over de verschillende leefdomeinen. Bijlage 1 geeft een overzicht van alle proeftuinen. In bijlage 2 is een tabel opgenomen met alle beschermende indicatoren per proeftuin.

2 Beschermende indicatoren in het persoonlijk leven

Het analyseschema gaat uit van een onderscheid naar participatie in drie leefdomeinen: het persoonlijk leven, het maatschappelijke leven en het sociale leven. In het eerste leefdomein, het persoonlijk leven zijn we in de proeftuinen 44 beschermende indicatoren tegengekomen. Het versterken van eigen regie en het uitgaan van eigen kracht zijn daarvan de meest voorkomende indicatoren. In 33 proeftuinen (in 11 proeftuinen toename van eigen kracht/zelfredzaamheid en in 21 proeftuinen het versterken van de eigen regie) is dit een duidelijke focus gebleken. De transitie in het sociale domein staat of valt met meer regie bij de inwoner, maar ook met inwoners die daar voldoende voor zijn toegerust. Dit zien we dus nadrukkelijk terug in de proeftuinen van het programma Kwaliteit van de Samenleving dat de inwoner wil versterken in zijn of haar kracht, maar inwoners ook verantwoordelijkheid wil geven voor een betere samenleving. Gezien deze doelen van het programma kijken we in dit hoofdstuk naar voorbeelden in hoeverre de proeftuinen daar een bijdrage aan hebben geleverd. We zijn ons er van bewust dat de brede sociale beweging van *voor* de inwoner naar *door* de inwoner en de aanpakken in de proeftuinen die voorbeelden van deze beweging zijn, nog aan het begin staat. We laten in dit hoofdstuk aan de hand van een aantal voorbeelden zien hoe er in het persoonlijk leven aan beschermende indicatoren gewerkt kan worden en welke stappen daarin binnen de proeftuinen zijn gezet. Naast de genoemde indicatoren van uitgaan van eigen kracht en de toename van eigen regie, gaat het om indicatoren die minder vaak voorkomen: invloed van ervaringsdeskundigheid op eigen regie (4 proeftuinen), het versterken van de opvoedvaardigheden van ouders (3 proeftuinen), en de preventieve meerwaarde (4 proeftuinen).

2.1 Uitgaan van eigen kracht

Binnen de transformatie van het sociaal domein spelen burgerinitiatieven en gemeenschapsgevoel (samen doen) een belangrijke rol. Inwoners zijn zelf aan zet in de eigen buurt om de participatiesamenleving vorm te geven. Een gemeente of maatschappelijke

organisatie kan dit ondersteunen door burgerinitiatieven van inwoners te bevorderen en te stimuleren. We hebben het uitgaan van eigen kracht/zelfredzaamheid in 11 proeftuinen gezien. Hier volgen een paar voorbeelden over het stimuleren van eigen kracht en zelf organiserend vermogen in de buurt.

De maatschappelijke organisatie Participe in Alphen aan de Rijn wil stimuleren dat er meer burgerinitiatieven van de grond komen. De proeftuin is van start gegaan in de wijken Hazerswoude-Rijndijk en Ridderveld (de Horstenbuurt). Voor de effectmeting onderzochten wij de wijk Hazerswoude-Rijndijk. In de wijk hebben inwoners deelgenomen aan een brainstormsessie en enkele bijeenkomsten over op te zetten activiteiten. Dit heeft geresulteerd in de volgende concrete initiatieven: een foodmarket rond gezonde voeding, de opzet van een Nextdoor-netwerk, een site over alle activiteiten in de wijk, een straatvoetbaltoernooi en het initiatief om een Brede School op te zetten. Uit de eindmeting, aan de hand van een vragenlijst onder de actieve bewoners, blijkt dat de proeftuin de kennis over wat er in de wijk gebeurt, heeft vergroot. Ook willen de meeste betrokkenen blijven nadenken over initiatieven in de wijk of starten met een eigen initiatief. Alle betrokkenen vinden een ondersteunend netwerk van andere inwoners een belangrijke voorwaarde om initiatieven op wijkniveau van de grond te tillen. De proeftuin heeft vooral gedraaid op inwoners die al actief waren en heeft tot nu toe nog weinig andere inwoners geactiveerd. Dit is een belangrijk aandachtspunt voor vervolg. De gemeente wil meer inwoners laten participeren, maar wil tegelijkertijd ook niet te sturend zijn. [Inwoners aan zet in eigen kern of buurt]

De burgerinitiatieven zorgen voor nieuwe verhoudingen tussen de overheid, maatschappelijke organisaties en bewoners. Dit zien we ook terug in de Zeeheldenbuurt in Leiden waar inwoners zelf het initiatief namen om tot invulling van een activiteitenplek met 'buurtfunctie' te komen. Dit gebeurt in samenwerking met omwonenden en instan-

ties uit de buurt. Doel van deze proeftuin is om de meeste geschikte organisatiestructuur uit te werken voor de buurtfunctie (activiteiten, voorziening, dienstverlening) en het eigenaarschap, de exploitatie en het beheer van de kiosk, evenals eventuele risico's en de haalbaarheid. De speeltuin en kiosk moeten bijdragen aan en draagvlak creëren voor actief burgerschap in de Zeeheldenbuurt. In de werkgroepen hebben mensen uit de speeltuinvereniging en de buurtvereniging meegedacht. Dit zijn dus inwoners die zich al actief inzetten voor en meedachten over de inrichting van de buurt. De interactie met de rest van de buurt is in het kader van de proeftuin nog niet gezocht. Ook is het in dit stadium lastig in te schatten of de speeltuin en de kiosk er straks voor zullen zorgen dat inwoners van de Zeeheldenbuurt meer de regie over de buurt gaan voeren en meer actief deel nemen aan het sociale leven in de buurt. [Buitfunctie Zeeheldenbuurt]

Een ander voorbeeld is hoe op Goeree-Overflakkee de gemeente de ontwikkeling van sociale vitaliteit en cohesie initieert en ondersteunt. De gemeente heeft hiertoe veertien dorpsraden en vijf kernen ingesteld. Deze raden en kernen zijn samengesteld uit inwoners die in hun gebied leefbaarheidsplannen door bewoners helpen op te stellen en uit te voeren. Elkaar kennen, ontmoeten, en omzien naar elkaar zijn hierbij de doelstellingen. Uit onze evaluatie blijkt dat deze nieuwe aanpak tijd en geduld vergt. De opbrengsten van de opgestelde en uitgevoerde plannen zijn heel divers, en vooral gericht op gezamenlijke activiteiten. In die gemeenschappen waar vanouds de sociale cohesie al groot was, lijkt de overgang naar de nieuwe manier van besturen op weinig problemen te stuiten. Maar het is voorbarig om hieruit te concluderen dat de zeggenschap van inwoners op basis van hun eigen kracht over hun sociale omgeving daadwerkelijk groter is geworden dan voorheen. Ooltgensplaat laat ten opzichte van de oude situatie de grootste positieve verandering zien, maar onduidelijk is of dit te danken is aan een proactief opererende dorpsraad, aan inwoners die weten wat ze willen en ook hun zegje doen, of beide. In de overige gemeenschappen staat de dorpsraad nieuwe stijl nog in de steigers, en het betrekken van de inwoners is hieraan rechtevenredig. Een aantal raden komt nog maar mondjesmaat of zelfs helemaal niet toe aan het organiseren van zeggenschap van de inwoners. De activiteiten die de dorpsraden organiseren laten ook zien hoe de ontwikkeling van sociale vitaliteit wel goed van de grond komt, maar veel geduld, tijd

en ondersteuning vergt om de burgerkracht tot wasdom te laten komen. Bijna alle activiteiten uit de leefbaarheidsplannen gaan over samen dingen doen, meestal activiteiten bij evenementen en slechts één activiteit is beoordeeld als omzien naar elkaar, namelijk het zorginitiatief Meldpunt/Extra Handen. [Goeree-Overflakkee: leefbaarheid en vitaliteit]

2.2 Toename van eigen regie

Het principe van uitgaan van eigen kracht van inwoners is relatief makkelijk te realiseren als het betrekking heeft op gezonde inwoners, die potentieel actief willen zijn in hun buurt of wijk. Maar hoe werkt dat met minder zelfredzame inwoners? Kunnen zij binnen hun mogelijkheden zelfredzamer worden en ervoor zorgen dat ze (met ondersteuning) de regie houden over hun leven? Binnen het programma Kwaliteit van de Samenleving heeft het vergroten van de eigen regie een grote focus gehad, aangezien 21 verschillende proeftuinen het bevorderen van eigen regie van deze groepen inwoners als doelstelling hebben. We noemen hiervan enkele voorbeelden en resultaten die betrekking hebben op (toekomstige) kwetsbare ouderen, jonge (thuisloze) moeders, 18+-jongeren en mensen met een autisme spectrum stoornis (ASS).

De gemeente Lansingerland vraagt zich af wat haar inwoners nodig hebben om bij het ouder worden zo zelfstandig mogelijk te blijven wonen. De proeftuin heeft ingezet op bewustwording van de mogelijkheden om langer zelfstandig te wonen. Die bewustwording moet uiteindelijk leiden tot het vergroten van de eigen regie van inwoners. Gemeente, inwoners en de woningcorporatie bekijken samen wat nodig is om beter voorbereid te zijn op de oude dag: *“Ze kunnen passende en slimme keuzes maken voor de toekomst: verhuis ik of ga ik mijn huis aanpassen?”* Ook ligt er een nieuw beleidsplan Sociaal Domein met daarin verschillende beleidsaccenten, waaronder intergenerationeel passend wonen. De vraag is hoe kun je zorgen dat ouderen langer zelfstandig kunnen blijven wonen met hulp van de jongere generaties. Voorbeelden zijn verzorgingshuizen die worden omgebouwd tot zelfstandige woningen voor ouderen én studenten. De verschillende initiatieven binnen de proeftuin dragen volgens de

betrokken gemeenteambtenaar bij aan bewustwording over eigen regie en langer thuis blijven wonen, maar bewustwording is ook een kwestie van een lange adem. Of inwoners zich inderdaad tijdig gaan voorbereiden op zelfstandig blijven wonen, zal de komende jaren moeten blijken. [Lansingerland 'Zo zelfstandig mogelijk wonen/ leven]

De proeftuin Duurzame formule voor (thuisloze) jonge moeders en andere jongeren organiseert een opvanglocatie voor jonge moeders en zet een Jongeren Service Punt op voor alle jongeren, waaronder jonge moeders in IJsselmonde (Rotterdam). De opvanglocatie biedt huisvesting aan jonge (thuisloze) moeders, waardoor voor hen rust ontstaat om aan de slag te gaan met andere problemen dan het vinden van huisvesting. In de opvanglocatie wordt gewerkt aan het vergroten van de zelfredzaamheid van de moeders. Ook worden zij gestimuleerd om weer de eigen regie te voeren over hun leven. Voor de effectmeting hebben we met enkele moeders in de opvanglocatie gesproken en gevraagd of zij nu meer regie over hun eigen leven kunnen voeren. Eén moeder geeft aan dat ze al erg de regie over haar leven had, maar dat ze alleen een verblijfplaats zocht. Een tweede moeder geeft aan dat de eigen regie wel is versterkt. Beide moeders hopen in de toekomst weer zelfstandig te kunnen wonen. [Duurzame formule voor (thuisloze) jonge moeders en andere jongeren].

In Leiden ontwikkelt Cardea samen met andere organisaties een samenwerkings- en matchingsmodel om 18+-jongeren met zorg gerelateerde problemen passend te ondersteunen. De proeftuin bestaat onder meer uit een tool (website) die de vraag van 18+-jongeren met zorg gerelateerde, complexe problemen en het aanbod van de verschillende (zorg)organisaties op een toegankelijke en laagdrempelige manier bij elkaar brengen. De jongeren die door ons zijn bevraagd, zijn er positief over: *“Voor je 18e wordt alle hulp naar je toegeschoven, daarna wordt alles juist bij je weggetrokken.”* Ook denken de ondervraagde jongeren dat door het Samenwerkings- en Matchingspunt de jongeren meer het gevoel zullen hebben dat zij invloed hebben op hun toekomst: *“Doordat je vooral snel om hulp kan vragen (en makkelijk) kunnen jongeren in nood-situaties beter terecht met hun problemen. Hierdoor hebben zij hun hulpvraag in eigen*

hand en is er een extra mogelijkheid belangrijke dingen in hun leven te veranderen (zoals huisvesting).” Ook vinden de meesten dat ze door de tool op de website beter in staat zijn hun eigen problemen op te lossen: *“De informatie bevordert zelfverzekerdheid en bewustwording, wat tot actie over gaan makkelijker maakt.”* En: *“Het geeft jongeren meer eigen keus.”* [Samenwerkings- en matchingsmodel Sociaal Domein]

Krimpen aan den IJssel wil een autismevriendelijke gemeente zijn. Met inwoners, ervaringsdeskundigen en andere belanghebbenden wordt gewerkt aan een gemeente waarin iedereen met ASS kan meedoen aan alle facetten van de samenleving. In verkennende gesprekken en verschillende werkbijeenkomsten zijn de eerste stappen gezet naar een autismevriendelijk Krimpen. De proeftuin heeft in kaart gebracht wat mensen met autisme en hun directe netwerk ervaren, waar ze tegenaan lopen en welke ideeën en oplossingen zij hebben. Het versterken van de eigen regie van de doelgroep en hun netwerk is een belangrijk onderdeel van de proeftuin. Uit ons onderzoek blijkt dat voor de ervaringsdeskundigen die in de werkbijeenkomsten hebben meegewerkt, de proeftuin tot een toename van de eigen regie heeft geleid. Voor de hele doelgroep is het afwachten hoe de levensbrede aanpak verder met de betrokken organisaties en de gemeente wordt uitgewerkt en of dat inderdaad zal leiden tot meer eigen regie. [De Kracht van Krimpen vanuit autisme bekeken]

2.3 Ervaringsdeskundigheid en eigen kracht

Ervaringsdeskundigen kunnen een rol vervullen bij het versterken van de eigen regie van (kwetsbare) inwoners. We hebben deze indicator in vier proeftuinen gezien. In drie proeftuinen is gewerkt met de methodiek van Experienced Experts (ExpEx) in de jeugdhulp. De Experienced Experts zijn getrainde jongeren die zelf ervaring hebben in de jeugdhulp. De inzet van ervaringsdeskundigen is er onder meer op gericht om de eigen regie van de 18+ jongeren te versterken. Daarnaast is er een proeftuin met ervaringsdeskundigen om jonge (aanstaande) ouders te ondersteunen. De methodiek van ExpEx bestaat uit een training en de inzet van de ExpEx in de praktijk. De jongeren hebben tijdens de training geleerd om de eigen ervaring en ervaringen van anderen

functioneel in te zetten. Ze verwachten dan hun eigen ervaring anderen kan helpen bij de aanpak en voorkómen van hun problemen. De methodiek is ingezet bij maatschappelijk organisaties in Midden-Holland, Rotterdam en Alphen aan de Rijn.

In de drie proeftuinen over Ervaringsdeskundigheid zijn de ervaringsdeskundigen positief over de bijdragen die hun ondersteuning kan leveren aan het versterken van de eigen regie van de 18+ jongeren. We hebben de ervaringsdeskundigen gevraagd of door hun ondersteuning de jongeren beter in staat zijn om hun problemen op te lossen en of ze beter is staat zijn belangrijke dingen in hun leven te veranderen: *“Ja, ik denk dat ervaringsdeskundigheid hier zeker aan bijdraagt of hier zelfs toe kan leiden.” En: “Door advies te geven kunnen zij beter problemen oplossen.”* We hebben de ervaringsdeskundigen ook gevraagd of ze door hun ondersteuning de jongeren meer het gevoel kunnen geven dat ze zelf invloed hebben op hun toekomst. Een ruime meerderheid geeft aan dat dat inderdaad het geval is. Maar de ervaringsdeskundigen nuanceren dat ook: *“Of ze het gevoel hebben meer invloed te kunnen uitoefenen op hun toekomst is van de betreffende jongeren afhankelijk.”* [Inzet ervaringsdeskundigheid (ExpEx) Midden Holland, Ervaringsdeskundige ExpEx in jeugdhulp Rotterdam, Ervaringsdeskundigheid als schakel in het bereiken van jongeren]

De proeftuin Jong ouderschap en onbedoeld zwangerschap (JOOZ) ontwikkelt een programma om onbedoeld zwangerschap te voorkomen en jonge kwetsbare ouders beter te ondersteunen en meer eigen regie te geven. De proeftuin wordt uitgevoerd samen met Siriz, een organisatie voor preventie, ondersteuning en zorg op het terrein van onbedoelde zwangerschap. De doelgroepen zijn: jonge ouders, jongeren die onbedoeld zwanger zijn geraakt, jongeren /scholieren die het risico lopen om onbedoeld zwanger te raken, en anderen die met deze onbedoelde zwangerschappen te maken krijgen. Eén van de onderdelen van de proeftuin is werken met ervaringsdeskundigheid om op die manier de eigen regie van jonge ouders en onbedoeld zwangeren te vergroten. De veronderstelling is dat informatie via ervaringsdeskundigen beter bij jonge ouders of zwangeren binnenkomt. De mensen met eigen ervaringen hiermee krijgen een training

van twaalf bijeenkomsten, waardoor ze de kennis en vaardigheden in huis krijgen en de juiste houding aanleren om – in eerste instantie via professionals - jonge lotgenoten van informatie te kunnen voorzien en te kunnen ondersteunen. De training krijgt een vervolg in intervisie over voorkomende casussen. JOOZ zorgt ook voor continue begeleiding van de individuele ervaringsdeskundigen bij hun activiteiten. Voor de effectmeting hebben we verschillende ervaringsdeskundigen geïnterviewd over hun rol bij het vergroten van de eigen regie en de zelfredzaamheid van de doelgroep. De geïnterviewden geven aan: *“Mensen worden meer zelfredzaam, want ze komen te weten wat hun opties zijn.”* En: *“Vaak is een klein gebaar genoeg, dan kunnen ze verder weer veel zelf. Ze hebben even wat extra informatie en hulp nodig, ik verwijs door naar Siriz, vaak kennen ze dat niet.”* De ervaringsdeskundigen geven voorlichting in groepsverband op voorlichtingsbijeenkomsten. De één-op-één begeleiding van de doelgroep door de ervaringsdeskundigen moet nog starten. Daardoor is de ervaring van de geïnterviewden met de impact die ze hebben op anderen tot nu toe nog beperkt tot het doorgeven van hun expertise aan professionals en aan lotgenoten in groepsverband op voorlichtingsbijeenkomsten. [Jong ouderschap en onbedoeld zwangerschap (JOOZ)]

2.4 Versterken van de opvoedvaardigheden

In twee proeftuinen is gewerkt met het community based programma ‘Het Begint Bij Mij’. Het programma Het Begint Bij Mij bestaat uit een reeks bijeenkomsten waarin individuen worden gecoacht om verantwoordelijkheid te kunnen nemen voor wie ze zijn: hun rollen, zelfvertrouwen, manier van communiceren, karakter, waarden, normen en positieve discipline in hun gezin, op school en in de directe omgeving. Uitgangspunt van de methodiek Het Begint Bij Mij is dat jeugd, ouders en medeopvoeders hun eigen kracht, opvoedvaardigheden en sociale netwerken weten te benutten, zodat ze regie over hun eigen leven hebben en houden en de normale uitdagingen die bij het opgroeien en opvoeden horen, zelf aan kunnen. In de eerste proeftuin werd gewerkt met ouders van chronisch zieke kinderen bij Diabolo en hulpverleningsorganisatie TriviumLindenhof. In de tweede proeftuin werd gewerkt met een klas van basisschool Het Startblok in Goeree-Overflakkee, waarin verschillende kinderen met een zorgbehoefte zitten. Daar vond een parallelle training plaats voor kinderen, ouders en professionals.

Uit ons effectonderzoek naar de training bij Diabolo blijkt dat over het algemeen ouders na de training een stuk positiever zijn over hun zelfbeeld, zelfwaardering, en hun verantwoordelijkheid als opvoeder. Dit wordt bevestigd door de zelfrapportage uit de eindvragenlijst. De ouders beoordelen hun eigen zelfbeeld en zelfwaardering na deelname positiever dan vóór deelname aan het programma Het Begint Bij Mij. Bij de beginmeting kozen vijf ouders voor de antwoorden slecht of kan beter, bij de eindmeting koos niemand voor deze antwoorden. Twee ouders beoordeelden hun eigen zelfbeeld en zelfwaardering als uitstekend bij de eindmeting. Ook hoe de ouders zichzelf als persoon beoordelen is vooruitgegaan. Eén ouder gaf bij de startmeting aan zichzelf als slecht te beoordelen en drie ouders gaven aan dat deze beoordeling beter kon. Bij de eindmeting koos geen enkele ouder voor één van deze antwoorden. Verder zien we zeer positieve reacties op de volgende beweringen: *“Ik ben er klaar voor om het heft in eigen handen te nemen.” “Ik heb meer vertrouwen gekregen in de toekomst.” “Ik sta als persoon sterker in mijn schoenen.” “Het lukt mij over het algemeen beter om met uitdagingen en problemen om te gaan.” “Ik ben minder in verwarring over mijzelf.” “Ik voel mij als ouder van een chronisch ziek kind / kind met verwerking, sterker in mijn ouderrol.” “Ik heb de impact van de ziekte en/of rouw binnen mijn gezin beter een plek in mijn leven kunnen geven.”* [Duurzaam versterken van eigen kracht: Het begint bij mij!]

Uit het effectonderzoek naar de proeftuin Het startblok blijkt dat ouders positief waren over zichzelf na afloop van de training, met name over aspecten als steviger in de schoenen staan en meer verantwoordelijkheid willen nemen voor het eigen leven. Uit een vergelijking tussen begin- en eindmeting blijkt dat over het algemeen ouders na de training iets positiever zijn over hun zelfbeeld, verantwoordelijkheid ten aanzien van hun gezin en opvoeding dan aan het begin van de training. Ook bij de vraag ‘Hoe beoordeel je jezelf als persoon?’ is een vooruitgang te zien. Weinig verandert er aan de mening over een goede verantwoordelijke vader/moeder/opvoeder te zijn. Tien ouders beoordeelden vóór deelname aan het programma zichzelf als een goede verantwoordelijke ouder, bij de eindmeting beoordeelden nog steeds de overgrote meerderheid zichzelf als ‘goed’. Verder geven zeven ouders aan veel positieve invloed te ervaren van de training in hun dagelijks leven en twee ouders, een beetje positieve invloed. Ook zien

we zeer positieve reacties op de volgende beweringen: *“Ik ben er klaar voor om het heft in eigen handen te nemen.” “Ik ben er klaar voor om (nog meer) verantwoordelijkheid voor mijn eigen leven te nemen.” “Ik heb meer vertrouwen gekregen in de toekomst.” “Ik sta als persoon sterker in mijn schoenen.” “Het lukt mij over het algemeen beter om met uitdagingen en problemen om te gaan.” “Ik ben minder in verwarring over mijzelf.”*

De leerkrachten beoordeelden hun eigen zelfbeeld en zelfwaardering na deelname aan het programma Het Begint Bij Mij even positief als bij de startmeting. Dit geldt ook voor de beoordeling van zichzelf als persoon en de beoordeling van zichzelf als verantwoordelijke leerkracht/mede-opvoeder. Verder geven vier leerkrachten aan dat zij een beetje positieve invloed ervaren op hun dagelijks leven en één ervaart veel positieve invloed. We zien overwegend positieve reacties op de volgende beweringen: *“Ik ben er klaar voor om het heft in eigen handen te nemen.” “Het lukt mij over het algemeen beter om met uitdagingen en problemen om te gaan.” “Ik ben beter geworden in het uitoefenen van mijn vak.”* De leerkrachten geven ook aan dat 24 van de 39 leerlingen baat hebben gehad bij de training. Zij zagen met name een positief effect bij die kinderen waarvan één van de ouders ook aan de training heeft deelgenomen. De leerlingen zelf vinden het nog lastig om over ‘moeilijke’ onderwerpen (problemen thuis, gescheiden ouders et. cetera) te praten, zeker in groepsverband. De buitenlessen vonden ze heel leuk en werkten goed bij de kinderen. Bijvoorbeeld een buitenles/spel over vertrouwen in anderen. De leerkrachten geven ook aan dat zij een positief effect zien bij de leerlingen als ook de ouders meedoen aan de training. [Duurzaam versterken van eigen kracht: Het begint bij mij!]

2.5 Preventieve meerwaarde

Het gaat bij beschermende factoren in het persoonlijk leven niet alleen om eigen kracht en eigen regie, maar ook om preventie van problemen, zodat later de inzet van (duurdere en intensievere) zorg en ondersteuning kan worden voorkomen. Preventie is in verschillende proeftuinen een doelstelling. In de drie proeftuinen rondom het inzetten van Experienced Experts spelen preventie en ‘erger voorkomen’ een belangrijke rol. Preventie is een belangrijk doel van de inzet van ervaringsdeskundigen. We hebben in

het onderzoek de ervaringsdeskundigen daarom gevraagd of hun ondersteuning ervoor zorgt dat jongeren eerder hulp gaan zoeken. Een meerderheid van de ervaringsdeskundigen in de drie proeftuinen verwacht dat hun inzet preventieve meerwaarde zal hebben. Ook hebben we de ervaringsdeskundigen gevraagd of hun ondersteuning ervoor zorgt dat in de toekomst ergere problemen bij jongeren worden voorkomen. Hierover zijn de meningen meer verdeeld. Dit komt aan de ene kant doordat de ervaringsdeskundigen nog te weinig ervaring hebben opgedaan en aan de andere kant doordat de ervaringsdeskundigen vooral bezig zijn met jongeren die al problemen hebben. Voor de toekomst erger voorkomen, is voor hen moeilijk te overzien. Dit blijkt ook uit de toelichting bij de antwoorden: *“Tot nu toe denk ik invloed uit te kunnen oefenen en te stimuleren tot het zoeken van hulp; of ergere problemen worden voorkomen durf ik niet te zeggen”*. En: *“Problemen kunnen we niet voorkomen af en toe, maar zodra de jongere voelt / denkt ‘het gaat fout’ is mijn advies: ‘vraag naar hulp’”*. [Inzet ervaringsdeskundigheid (ExpEx) Midden Holland, Ervaringsdeskundige ExpEx in jeugdhulp Rotterdam, Ervaringsdeskundigheid als schakel in het bereiken van jongeren]

In de proeftuin - Preventie en vroegsignalering Goeree-Overflakkee - wordt samen met professionals, inwoners en stakeholders gewerkt aan een aanpak om sociaal domein breed preventie en vroegsignalering te versterken. Het doel van de proeftuin is het ontwikkelen van een integrale visie op preventie en vroegsignalering rond zorg en welzijn. Op deze manier wil de gemeente de veerkracht van de inwoners vergroten en zal uiteindelijk ook het welzijn van de inwoners verbeteren. Via een vragenlijst hebben we de professionals en inwoners gevraagd of ze denken dat inwoners straks beter in staat zijn hun problemen aan te pakken, belangrijke dingen in hun leven te veranderen en of ze meer invloed hebben op hun toekomst. Uit de antwoorden op de vragen blijkt dat de respondenten verwachten dat op termijn de aandacht voor preventie en vroegsignalering zeker zal bijdragen aan het versterken van de veerkracht en het welzijn van de inwoners van Goeree-Overflakkee. De meeste respondenten zijn wel overtuigd van het feit dat preventie en vroegsignalering voor de inwoners gaat werken: *“Daar heb ik na de proeftuin alle vertrouwen in.”* En: *“Het is nu intensiever en breder.”* Een deel van de respondenten is nog aarzelend. Dit heeft er vooral mee te maken dat de proeftuin

weliswaar heeft geleid tot een uitvoeringsprogramma maar dat er nog veel stappen gezet moeten gaan worden: *“Veranderingen duren veel langer.”* En: *“Het staat wel in de steigers, maar moet nog concreet worden.”* [Preventie vroegsignalering Goeree-Overflakkee]

2.6 Conclusie

Inwoners zetten zich door middel van burgerinitiatieven of (online) netwerken in voor elkaar of voor de buurt. Aandachtspunt is dat het niet altijd makkelijk is om inwoners te bereiken en mee te krijgen die nog niet actief zijn in de buurt. Ook de manier waarop gemeenten faciliteren is een aandachtspunt. Niet alle burgerinitiatieven zitten te wachten op inmengen van de gemeente of organisaties, omdat ze dat ‘betuttelend’ of te sturend vinden. Zij werken immers vanuit de eigen kracht. Waar wel wordt samengewerkt tussen inwoners, gemeente en organisaties is het belangrijk dat er ruimte blijft voor de inbreng van de inwoners en dat gemeente en organisaties flexibel moeten zijn en het soms moeten accepteren als plannen een andere invulling krijgen dan vooraf was voorzien.

Ruim de helft van de proeftuinen had als doelstelling het versterken van de eigen regie van meer kwetsbare inwoners. Ook inwoners die nog niet volledig meekomen in de samenleving willen grip houden of krijgen op hun leven en verschillende aanpakken kunnen daaraan bijdragen. Het ging bij de eigen regie in de proeftuinen om heel verschillende doelgroepen en daarmee om heel verschillende aspecten. Versterken van eigen regie onderstreept ook het belang van de inzet van ervaringsdeskundigheid. Juist ervaringsdeskundigen kunnen de eigen kracht en de eigen regie van kwetsbare groepen helpen versterken. Dit geldt ook voor opvoeders. Opvoeders die zelf sterker in het leven staan kunnen kinderen en jongeren beter helpen bij het opgroeien tot zelfstandige inwoners. Tot slot zijn we ingegaan op het belang van preventie en vroegsignalering. Door problemen vóór te zijn of tijdig te signaleren kan verergering ervan worden voorkomen. Ook hierbij is een rol weggelegd voor ervaringsdeskundigen.

3

Beschermende indicatoren in het maatschappelijke leven

Het tweede leefdomein heeft betrekking op het maatschappelijke leven. Iemands leven is pas in balans als naast de persoonlijke kracht en regie, ook deelgenomen kan worden aan het maatschappelijk leven. Dit leefdomein omvat door de participatie van inwoners de voorwaarden voor economische en fysieke zelfredzaamheid. In zeven proeftuinen experimenteren gemeenten met aanpakken waarbinnen recht wordt gedaan aan de verschillende facetten van het leven. Hiertoe is het belangrijk dat gemeenten en maatschappelijke organisaties aan integrale beleidsvorming doen om toe te werken naar een aanbod op maat vanuit een levensbrede aanpak. Voor de participatie van de inwoner hierbij is het de vraag of en in hoeverre inwoners in de beleidsfasering meedoen. We bespreken dit onder de noemer beleidsparticipatie, waar we in vijf proeftuinen verschillende vormen van zijn tegengekomen. Vervolgens gaan we in op de indicator die we in zeventien proeftuinen zijn tegengekomen, namelijk de toegankelijkheid van voorzieningen. Het gaat daarbij om afstemming tussen voorzieningen, de match tussen vraag en aanbod en de vraag of voorzieningen laagdrempelig zijn. De proeftuinen versterken niet alleen de regie van de zorgvrager, maar ook van diens omgeving. In vier proeftuinen komt de indicator toekennen van regie aan inwoners (rond de zorgvrager) voor. De laatste beschermende indicatoren die we bespreken zijn we in twee proeftuinen tegengekomen, namelijk de 'nieuwe' professionaliteit.

3.1 Integrale beleidsvorming

Veel gemeenten willen in het kader van innovatie in het sociaal domein onderwerpen levensbreed en integraler aanpakken. Hiertoe is het noodzakelijk dat gemeenten in de beleidsfase een visie ontwikkelen op een dergelijke aanpak en dit concretiseren. We zien dit in zeven proeftuinen voorkomen en geven drie voorbeelden.

De gemeente Lansingerland wil weten wat haar inwoners nodig hebben om bij het ouder worden zo zelfstandig mogelijk te blijven wonen. De proeftuin zet in op bewustwording van de mogelijkheden om langer zelfstandig te wonen. Eén van de accenten in het nieuwe beleidsplan Sociaal Domein is intergenerationeel passend wonen. Ook ontwikkeld is de kaart Sociaal Domein die tot stand is gekomen in samenwerking tussen de verschillende beleidsafdelingen, zoals Ruimtelijke Ordening, Huisvesting, Duurzaamheid, Wijk aanpak, Beheer en Onderhoud. De proeftuin heeft volgens de betrokken gemeenteambtenaar dus zeker bijgedragen aan meer integrale samenwerking binnen de gemeente. Door de agendering kan er in de uitvoering meer worden gedaan. Een voorbeeld: Ambtenaren van drie beleidsafdelingen werken samen om in één wijk aan de slag te gaan met wandelroutes voor ouderen. Het idee is dat kinderen straattegels gaan beschilderen waarmee een wandelroute door de wijk wordt aangelegd. Vanuit de gedachte dat dit het voor ouderen makkelijker maakt om een ommetje te maken, in plaats van binnen te blijven. Met de kaart Sociaal Domein wordt gekeken hoe de wandelroute het beste vorm kan krijgen en op welke plek. De proeftuin is volgens de betrokken beleidsambtenaar een opstapje naar nog veel meer 'out of the box ideeën' en onverwachte samenwerkingsverbanden binnen de gemeente, maar ook met externe partijen. *“Door out of the box te denken kom je verder. Anders blijf je in het oude hangen. (...) Transformatie is een voortdurend proces en je kijkt als gemeente naar de kansen die je kunt pakken. Daarbij moet je niet in je eigen kadertje blijven zitten.”* [Lansingerland 'Zo zelfstandig mogelijk wonen/ leven']

In meerdere proeftuinen heeft de integrale samenwerking betrekking op de formele en informele samenwerking. Bij burgerinitiatieven of digitale marktplaatsen ligt het primaat duidelijk bij de informele ondersteuning, al kunnen maatschappelijke organisaties wel worden betrokken. Ook het omgekeerde komt voor dat maatschappelijke organisaties de informele sfeer meer willen betrekken en daar meer mee willen samen-

werken. We geven twee voorbeelden van proeftuinen waarin de samenwerking tussen het formele en informele naar voren komt.

In de proeftuin Preventie en vroegsignalering Goeree-Overflakkee wordt samen met professionals, inwoners en stakeholders gewerkt aan een aanpak om sociaal domein breed preventie en vroegsignalering te versterken. Om de preventie en vroegsignalering te verbeteren is één van de doelen van de proeftuin om relaties op te bouwen en de samenwerking te stimuleren. Dit geldt zowel voor de formele als de informele samenwerking. We hebben de deelnemers aan de hand van een vragenlijst eerst gevraagd of ze door de proeftuin beter zicht hebben gekregen op de mogelijkheden van meer samenwerking met de gemeente en met maatschappelijke organisaties. Zes van de dertien respondenten geven aan dat dit inderdaad het geval is en zeven respondenten zijn het met deze vraag niet eens en niet oneens. Niemand was het met de vraag oneens. Vervolgens hebben we de respondenten gevraagd of ze door de proeftuin beter zicht hebben gekregen op de mogelijkheden van burgerinitiatieven. Op deze vraag geven twee respondenten een positief antwoord, de overige elf antwoorden dat ze het met de vraag niet eens en niet oneens zijn. De respondenten hebben minder zicht op de mogelijkheden van burgerinitiatieven en de formeel-informele samenwerking. Dit is in het uitvoeringsprogramma benoemd als speerpunt maar staat nog in de kinderschoenen. Dit moet meer vorm gaan krijgen met het starten met de pilots formele en informele samenwerking in Den Bommel en Dirksland. Dat de respondenten minder goed zicht hebben op de mogelijkheden van burgerinitiatieven dan op de mogelijkheden van formele samenwerking omschrijft een respondent als volgt: *“We zijn nog niet in de fase van burgerinitiatieven. Werken we wel aan om dat te realiseren.”* [Preventie en vroegsignalering Goeree-Overflakkee]

De proeftuin Samenwerken in de wijk aan positieve gezondheid van ouderen in Dordrecht zoekt ook naar verbindingen tussen professionals en informele ondersteuning in de wijk. De aanpak in Dordrecht richt zich op het verbeteren van de zogenoemde verlengde keten van organisaties en de samenwerking tussen professionals en

het informele netwerk. We hebben de betrokkenen in een eindgesprek gevraagd of vrijwilligersorganisaties en informele netwerken betrokken bij ouderen met beginnende dementie beter in beeld zijn bij zorg- en welzijnsorganisaties. Volgens de respondenten is dat inderdaad het geval. Ze geven aan dat vrijwilligers actief hebben deelgenomen aan bijeenkomsten met professionals van zorg en welzijn. Maar ze geven ook aan dat de samenwerking tussen formeel en informeel niet vanzelf tot stand komt. Dit zal in de toekomst blijvend georganiseerd moeten worden. Ook zullen alle partijen zich ervan bewust moeten worden dat samenwerking voor zowel het formele als het informele netwerk veel oplevert: *“Wat we zien tijdens de bijeenkomsten, is dat mensen zich realiseren dat de afstand in werkelijkheid niet zo groot hoeft te zijn, dat het nieuwe kansen biedt.”* [Samenwerken in de wijk aan positieve gezondheid van ouderen]

3.2 Beleidsparticipatie

In vijf proeftuinen zien we dat de beleidsfase begint bij het inventariseren van de wensen en behoeften van de inwoners. Vernieuwing ontstaat immers lang niet altijd van bovenaf. Inwoners en maatschappelijke organisaties komen steeds vaker zelf met nieuwe initiatieven en ideeën. We zien in de onderstaande twee proeftuinen een voorbeeld van een dergelijke beleidsparticipatie voorkomen.

In de gemeente Rijswijk is aan de hand van de methodiek de Verbetercyclus gekeken welke vragen en problemen bij jeugd en opvoeders het meest voorkomen en of beschikbare hulp en ondersteuning makkelijk toegankelijk is. Het was één van de doelen van de proeftuin om jeugdigen, ouders / opvoeders en professionals te betrekken bij het jeugdbeleid van de gemeente. Het betrekken van de doelgroep is een belangrijke stap in de Verbetercyclus. De deelnemers aan het eindgesprek zijn er daarom ook tevreden over dat in de proeftuin de vraag van ouders en jongeren centraal heeft gestaan. De bijeenkomst met jongeren en de gesprekken met ouders heeft alle partijen veel geleerd over de ervaringen van ouders en jongeren en de problematiek die speelt. De gemeente heeft zich voorgenomen de methodiek in te bedden in de beleidscyclus. De respondenten zijn het er allemaal mee eens dat de structurele aandacht voor de ervaringen van ouders en

jongeren bijdraagt aan een dienstverlening passend bij hun vraag. Eén respondent geeft aan dat dit een continue proces is waar voortdurend met netwerkpartners en bewoners aan gewerkt moet worden. De gemeente kan hierop sturen door middel van het aanjagen en faciliteren van acties op de werkagenda en daarnaast met subsidieafspraken met organisaties. In de toekomst wil de gemeente samen met het CJG ouders blijvend betrekken, onder meer door schoolpleingesprekken en het organiseren van ouderbetrokkenheid op school. [Verbetercyclus jeugd Haaglanden]

De gemeente Pijnacker-Nootdorp wil dat jongeren veilig, gezond en kansrijk opgroeien. Hoe dit moet, bepaalt de gemeente samen met ouders en jongeren. In het Kader van Preventief Jeugdbeleid 'Samen voor de jeugd' beschrijft de gemeente Pijnacker-Nootdorp hoe zij het preventief jeugdbeleid wil verdiepen langs drie lijnen: positief jeugdbeleid, pedagogische civil society en door interactieve beleidsvorming. De gemeente wil een uitvoeringsplan opstellen dat handen en voeten geeft aan een nieuwe visie op preventie waarbij inwoners (inclusief ouders en kinderen) in eerste instantie zelf verantwoordelijk zijn voor het veilig, gezond en kansrijk opgroeien van jeugdigen. Het maatschappelijk middenveld, de gesubsidieerde partners en de gemeente ondersteunen waar dat nodig is. Hiertoe werd een groep van vijftien 'koplopers' (ouders, inwoners, professionals en andere betrokkenen bij jeugd) uitgenodigd om vanuit eigen ervaring, kennis en ideeën mee te denken over het invullen van het preventieve jeugdbeleid en daarin ook zelf initiatieven te nemen. Aan de hand van de zogenoemde arenamethode werden inwoners gefaciliteerd om met ideeën te komen. Parallel hieraan was er ook een groep jongeren die eigen ideeën ontwikkelde. De uitgewerkte ideeën gebruikt de gemeente als input voor het maken van nieuw jeugdbeleid. In het 'Uitvoeringsplan Preventief Jeugdbeleid 2017' staan alle opgehaalde ideeën van jongeren en ouders genoemd. [Interactief preventief jeugdbeleid middels de Transitiearena]

3.3 Toegankelijkheid van voorzieningen

Toegankelijkheid van voorzieningen is een van de centrale beschermende indicatoren voor de maatschappelijke participatie van inwoners. We zien deze indicator in zeven tien proeftuinen nagestreefd worden. Aan deze toegankelijkheid zitten verschillende aspecten: toegankelijkheid wordt versterkt als voorzieningen goed op elkaar zijn afgestemd, als vraag en (professioneel) aanbod goed kunnen worden gematched en als voorzieningen laagdrempelig zijn. Van alle drie aspecten zijn we in de proeftuinen voorbeelden tegengekomen.

Het regionaal zorgoverleg Goeree-Overflakkee (REZO) en de gemeente Goeree-Overflakkee organiseren in de kader van de proeftuin Pact 2.0 een dialoog over het creëren van een levensloopbestendige regio. Door een bottom-up benadering voor activiteiten op het gebied van wonen, zorg en welzijn is er een netwerkstructuur ontstaan waarin het samenwerken vanzelfsprekender wordt. In het Pact 2.0 willen de deelnemende partijen lacunes in het aanbod invullen, nieuwe beleidskaders integraal verankeren en in samenwerking afspraken maken voor de toekomst. Het REZO-netwerk is een vereniging, met leden en statuten die het netwerk verplichten om zich aan de afspraken te houden, en waarin de jaarlijkse activiteiten staan. Het verenigt dertig zeer uiteenlopende organisaties, waaronder zes grote. Het gaat bijvoorbeeld om de gemeente, woningbouwcoöperaties, zorginstellingen en burgerinitiatieven. Het bestuur richt zich op het bewaken van de onderlinge netwerkstructuur. Om iedereen betrokken te houden, worden voor een vergadering niet alleen bestuursleden van deelnemende organisaties uitgenodigd, maar medewerkers en vrijwilligers van alle niveaus. Voor stelselmatige afstemming en verbinding tussen de dertig partijen in het pact is het op dit moment nog te vroeg, maar met de verwachte ondertekening van het nieuwe Pact in september 2017 zullen partijen zich vastleggen op de te bereiken doelen en de monitoring daarvan. De deelnemers zijn tot nu toe tevreden over het functioneren van het netwerk: *"Het is gemakkelijker geworden om andere organisaties aan te spreken, en de drempel voor verwijzing is lager geworden."* [Pact Goeree Overflakkee 2.0]

Op het digitale marktplaats BUURbook in Holland-Rijnland kunnen inwoners en professionals elkaar ontmoeten. Het platform wil de vraag naar en het aanbod aan preventieve (groeps)activiteiten goed matchen. Hierdoor sluit het aanbod op maat beter aan bij de vraag van de inwoners van de regio Holland Rijnland. Uit de antwoorden op een vragenlijst op BUURbook blijkt dat door het digitale platform inwoners meer kennis hebben van de buurtactiviteiten en dat zij hier ook meer gebruik van maken. Uit de vragenlijst komt verder naar voren dat de meningen van inwoners en professionals verschillen ten aanzien van toegankelijkheid en aanbod op maat. Het beeld van de inwoners ten aanzien van de toegankelijkheid van het BUURbook is positiever dan de inschatting die professionals hierover maken. [Preventieloket en implementatie BUURboek Holland-Rijnland]

In Vlaardingen is er een proeftuin opgezet met als doel om de impact van een jongereninterventie (genaamd KICK) te verbinden aan het wijkteam. Hierdoor is een snellere signalering van jeugdigen met problemen én sneller ingrijpen (preventie) mogelijk. De primaire doelgroep van het project zijn jeugdigen die nog niet met de politie in aanraking zijn gekomen, maar wel zorgelijk gedrag laten zien. Het is de bedoeling van de interventie dat jongeren eerder in beeld komen bij het wijkteam en dat problemen daardoor sneller opgepakt kunnen worden. Ten behoeve van de effectmeting hebben we de leden van het projectteam (bestaande uit de betrokken ambtenaar van de gemeente, de projectleider van het wijkteam, JSO en de coach van Kick/Pak je kans) gevraagd of jongeren inderdaad eerder in beeld zijn bij het wijkteam. De respondenten geven aan dat er meer wordt samengewerkt, maar zijn ook nog enigszins voorzichtig: *“Ik denk dat het wijkteam inderdaad de doelgroep jongeren in beeld heeft door het netwerk met o.a. hulpverlening, huisartsen en scholen.”* We hebben het projectteam ook gevraagd of de methodiek drempels wegneemt voor jongeren om gebruik te maken van voorzieningen (jongerenwerk, wijkteamnetwerk etc.) passend bij hun problemen. Hier zijn de respondenten het allemaal mee eens: *“Er zijn korte lijntjes tussen de jongere en de KICK hulpverlener, maar ook korte lijntjes tussen de KICK medewerker en het wijkteam. Hierdoor kan er snel een beroep worden gedaan op andere professionals uit het wijkteam.”* Het gaat bij deze samenwerking met name om de hulpverlening via het wijkteam. Ervaring rich-

ting het jongerenwerk is voornamelijk niet uitgewerkt en dus niet helder in beeld. [KICK Vroegsignalering door verbinding Pak Je Kans en wijkteams]

3.4 Toekennen van regie aan inwoners

Drie proeftuinen richten zich op de rol van ouders bij de aanpak van probleemjongeren. In deze proeftuinen gaat het om het toekennen van regie aan inwoners, in dit geval ouders. We geven een korte kijk op de aanpak en de effecten. Het gaat om een proeftuin over veilig buitenspelen, een proeftuin over de aanpak van jeugdcriminaliteit en de proeftuin JouwZorg, een alternatieve aanpak in de gesloten jeugdzorg. In één proeftuin gaat het om het geven van regie aan mantelzorgers.

Het doel van de proeftuin Een goede en veilige start in de buurt is om in de gemeente Dordrecht tot een integrale aanpak te komen waarbij ouders, vrijwilligers, professionals en de gemeente meedenken en meewerken aan gratis bewegen en natuurlijk spelen voor kinderen. Het uitgangspunt is dat ouders, vrijwilligers, professionals en de gemeente een gezamenlijke verantwoordelijkheid hebben voor een gezonde levensstijl van kinderen. De meeste initiatieven vinden plaats op het schoolplein van de Regenboog en zijn erop gericht dat ouders elkaar ontmoeten, terwijl de kinderen met elkaar spelen onder toezicht van de ouders. Twee moeders, die het hele traject hebben deelgenomen en bij de dialoogbijeenkomsten zijn geweest, geven aan dat ze het belangrijk vinden dat hun kinderen veilig kunnen spelen in de buurt. Ze zien er grote meerwaarde in om dit als ouders gezamenlijk op te pakken en zo ook meer bij elkaar betrokken te raken. De moeders zijn positief over de regie die zij krijgen. Ze vinden dat ze op veel plekken en op veel niveaus mogen meedenken en meepraten. Er zijn nog meer ideeën, zoals het initiatief ‘kamperen op het schoolplein’, maar dat moet nog van de grond komen. De betrokkenen vinden het wel jammer dat er uiteindelijk maar twee ouders actief hebben meegedacht en gedaan. [Een goede en veilige start in de buurt]

Het doel van de proeftuin Ouders aan zet in de Halt-straft is om te onderzoeken of en hoe ouders een regierol kunnen krijgen in de aanpak van jeugdcriminaliteit met een focus

op naar Halt verwezen delicten. Ouders zijn een onmisbare partner bij het voorkómen van (herhaling van) strafbaar gedrag van jeugdigen. In de proeftuin is de bestaande werkwijze van Halt aangepast. Zo is gekeken naar de brieven die naar ouders gaan (meer gericht op regie) en ouders en kinderen moesten zelf een plan van aanpak gaan opstellen. Ook werd door middel van een focusgroep ouders gevraagd om mee te denken over de aanpak. In de proeftuin is met twee ouders op de nieuwe manier gewerkt. Ze hebben samen met hun kind het plan van aanpak opgesteld en zijn er tevreden over dat ze bij de straf worden betrokken. In de woorden van één van de ouders: *“Ja, met name betrokkenheid en dat wij mochten meebeslissen in de straf die onze zoon zou krijgen. Dat vond ik belangrijk als ouder, het blijft natuurlijk mijn kind. Erg fijn dus dat wij en Halt hierop dezelfde visie hadden. Ik was al bang dat-ie zomaar papier moest gaan prikken ofzo, dat zou ik jammer vinden.”* De aanpak leidt ook tot meer bespreekbaarheid, zoals een ouder uitlegt: *“Het plan van aanpak gaf ons ook ruimte om bespreekbaar te maken wat we niet prettig vinden.”* En één van de ouders geeft aan dat de band met haar zoon door het traject is versterkt. Ze hebben veel gepraat over zijn denkbeelden en interesses en ze gingen overal samen heen. Ze konden bespreken welke fouten hij had gemaakt en hoe dat in de toekomst anders kan: *“Hij kan nu zelf beter inschatten wanneer hij weg moet en wanneer hij niet mee moet gaan in die ‘stoerdoenerij’ van andere jongens. Dat komt o.a. doordat hij nu beter met mij praat, hij is ook veel meer open.”* Beide ouders zijn zeer tevreden over de nieuwe manier van werken en kunnen geen verbeterpunten of leerpunten noemen. [Ouders aan zet in de Halt-straf]

Doel van JouwZorg Rotterdam is jongeren korter in de gesloten jeugdzorg te laten verblijven door in te zetten op de regie van ouders en jeugd. De proeftuin onderzoekt of het mogelijk is om ouders en jongeren die middels een spoedprocedure (dus vanuit een crisis) in de gesloten jeugdzorg worden geplaatst, binnen een maand na plaatsing, de regie te geven / zelf mee te laten bepalen welke alternatieve zorg beter gegeven kan worden. In de proeftuin JouwZorg wordt de innovatieve werkwijze gaandeweg in de praktijk ontwikkeld, dat wil zeggen met ouders, jeugd en professionals wordt in co-creatie inhoud en vorm uitgedacht, uitgetoetst en uitgewerkt. Tijdens focusgroepen en in een interview dat we hebben gehouden, geven de uitvoerders van de pilot aan dat

het in de praktijk goed werkt om met Shared Decision Making te werken. Ze staan ook geheel achter het concept. In de woorden van een systeemcoach: *“Dit is voor mij de enige manier van werken. Op het moment dat mensen hun eigen doelen maken zijn ze veel gemotiveerder. Dan wordt het een stuk van henzelf. Dat maakt dat de resultaten veel beter zijn.”* Ouders zijn volgens de uitvoerders ook blij met de ruimte voor eigen regie. Dit is vaak ook de reden dat ze voor JouwZorg kiezen, naast het feit dat het traject hiermee aanzienlijk korter kan worden. Eén van de moeders was wel erg verbaasd dat ze invloed mocht hebben, dat was ze niet gewend in de hulpverlening. [JouwZorg Rotterdam - Een alternatief voor JeugdzorgPlus]

Mantelzorgers spelen een cruciale rol in het leven van kwetsbare mensen. Het sociale leven van mantelzorgers zelf kan door de (intensieve) zorg voor naasten soms heel klein worden. Als door de innovatie in het sociale domein de druk op mantelzorg toeneemt, is het zaak de mantelzorgers gezond en ‘in balans’ te houden. Een voorbeeld hiervan zien we in de proeftuin Transformatie Mantelzorgondersteuning Leidschendam-Voorburg. Mantelzorgers zijn in Leidschendam-Voorburg actief betrokken bij het opzetten van een netwerk mantelzorgondersteuning en dat zal ook de komende jaren zo blijven. Vanuit de gemeente en de betrokken organisaties wordt twee keer per jaar een gesprek met de mantelzorgers georganiseerd en de keer daarna wordt op de aangedragen punten teruggekomen. Voor de komende periode is het de vraag of het lukt om de door mantelzorgers aangedragen punten om te zetten in concrete aanpakken. Zo wordt ingezet op het aanstellen van mantelzorgambassadeurs in betrokken netwerkorganisaties en door het ontwikkelen van maatwerkarrangementen voor mantelzorgers. Ook wil de gemeente een innovatielab opzetten, waar aan de hand van casuïstiek professionals mantelzorgers ondersteunen en elkaar onderling consulteren bij ingewikkelde casuïstiek. In de toekomst moet duidelijk worden of en hoe dit gaat werken. Een ander vraagstuk is hoe in de toekomst meer mantelzorgers kunnen worden betrokken: met name jongere mantelzorgers, migranten of ouders met kinderen met licht verstandelijke beperkingen. Deze groepen zijn nog niet zo goed in beeld. Het is een belangrijke opdracht voor de gemeente om de komende jaren ook deze groepen beter te bereiken. [Transformatie Mantelzorgondersteuning Leidschendam-Voorburg]

3.5 Nieuwe professionaliteit

De samenwerking tussen organisaties en tussen formele en informele netwerken vraagt duidelijk ook om een andere houding en werkwijze van professionals. De focus op deze nieuwe professionaliteit komt in drie proeftuinen voor. We geven twee voorbeelden.

In de proeftuin Kleuters in Delfshaven (KID) in Rotterdam staat het versterken van de vaardigheden van leerkrachten centraal. In het driejarige project krijgen leerkrachten, kinderen en ouders ondersteuning van het KID-team. KID wil leerkrachten extra ondersteunen of helpen handelingsbekwamer te worden in de omgang met kleuters met internaliserend of externaliserend gedrag. Het team bestaat uit één jeugdzorgwerker vanuit Stek Jeugdhulp, één ambulant begeleider vanuit passend primair onderwijs (PPO) en één leerkracht. Bij de proeftuin zijn behalve de basisscholen ook de voor-schoolse voorzieningen, de wijkteams en het CJG betrokken. De ondersteuning en begeleiding wordt geboden op de reguliere basisschool in de eigen wijk en de jeugdhulp wordt naar het kind, de school en zo nodig ook de ouder(s) gebracht. De Jeugdzorg-medewerker is aanwezig in de klas om leerkrachten te ondersteunen in het omgaan met probleemgedrag van kleuters. Door het samenstellen van een goed netwerk aan professionele ondersteuning kan er door professionals snel en adequaat op complexe problemen van kinderen worden ingespeeld. In één van de focusgroepen werd dit als volgt onder woorden gebracht: *“Ik denk dat de kracht van dit project is dat alles aanwezig is. Wij hebben iemand uit jeugdzorg die uit de praktijk komt. Er is iemand van PPO die op de vroegere bos- en heitrajecten heeft gelopen. Dat is cluster 4 problematiek. Dus ook iemand met praktijkervaring. En een leerkracht die op het onderwijskundige stuk daarin ook mee kan denken. Dus met z'n drieën. Brengen ze allemaal hun kennis daarin, waardoor het een veel completer beeld gaat geven, van wat zijn de mogelijkheden en onmogelijkheden.”* [Kleuters in Delfshaven]

Een ander voorbeeld is het werken aan sociale vitaliteit op Goeree-Overflakkee. De gemeente heeft door het instellen van veertien dorpsraden en vijf kernen waarin samen met bewoners leefbaarheidsplannen worden opgesteld, de inhoud van het werk van

professionals van aard verandert. In plaats van het organiseren van activiteiten voor de inwoners van Goeree-Overflakkee zijn de professionals verenigd in een eilandteam. Het werk van dit team bestaat uit het ondersteunen van het werk van de dorpsraden. De meeste dorpsraden zijn tevreden met de inhoud van deze ondersteuning bij de leefbaarheidsplannen, maar in een aantal raden voelen de leden zich opgescheept met taken waar ze eigenlijk geen antwoord op hebben. Het gaat dan om extra ondersteuning in de vorm van een procescoördinator bij ingewikkelder vraagstukken rond de herinrichting van gebouwen en waterwegen. Meerdere leden van de dorpsraden vinden dat deze kwesties het vermogen van de dorpsraad te boven gaan. De opzet vraagt om een goede afweging van de afstemming tussen professionele kennis uit de systeemwereld en de kennis van inwoners over hun leefwereld. [Goeree-Overflakkee: leefbaarheid en vitaliteit]

3.6 Conclusie

In de proeftuinen is veel geëxperimenteerd met een integrale aanpak, zowel bij gemeenten als maatschappelijke organisaties. Ook het bottom-up werken vanuit de initiatieven en behoeften van inwoners vraagt om een andere vorm van beleidsvorming, zowel bij gemeenten als organisaties. Door te beginnen bij de inwoners en niet bij de organisatiestructuur ontstaat automatisch de behoefte om domein overstijgend te werken. De vragen en behoeften van inwoners beperken zich immers ook niet tot één domein, maar vragen om een brede aanpak. Hierbij is samenwerken met het informele netwerk een belangrijke voorwaarde.

Beleidsparticipatie is een belangrijke manier om inwoners vanaf het begin te betrekken bij de beleidsvorming. In een aantal proeftuinen is hiermee geëxperimenteerd. De vraag en behoeften van inwoners vormen de eerste stap in de beleidscyclus. Dit kan bijvoorbeeld worden vormgegeven door het organiseren van bijeenkomsten met inwoners over de problematiek die speelt. De volgende stap is om de vraag en de behoeften van inwoners te ‘vertalen’ naar een uitvoeringsplan, zodat gemeenten en uitvoerders ook daadwerkelijk een kanteling maken van de ‘systeemwereld naar de leefwereld’ van de inwoners. Een voorwaarde hiervoor is dat er voldoende bestuurlijk draagvlak aanwezig

is (bij wethouders, bestuur, raad, gemeentelijke afdelingen en netwerkpartners / uitvoerende organisaties).

In de proeftuinen is de meest voorkomende beschermende indicator voor deelname aan het maatschappelijk leven de toegankelijkheid van voorzieningen. We hebben gezien dat dit een breed onderwerp is. Onder toegankelijkheid zien we in feite een aantal subindicatoren, zoals het op elkaar afgestemd zijn van voorzieningen, de match tussen vraag en aanbod op maat en laagdrempeligheid. Afstemming vraagt om nauwe samenwerking tussen organisaties en daar kunnen nog grote slagen in worden gemaakt.

4

Beschermende indicatoren in het sociale leven

Het derde leefdomein heeft betrekking op het sociale leven. In het balansmodel onderscheiden we immers het persoonlijke, het maatschappelijke en het sociale leven. Bij het centraal stellen van de inwoners in het sociale domein krijgt de participatie in het sociale leven en iemands sociale netwerk een centrale plaats. Bij participatie gaat het onder andere om deelname aan vrijwilligerswerk, mantelzorg, aan sport-, cultuur- en natuuractiviteiten, en het onderhouden van een sociaal netwerk. Veel mensen hebben ondersteuning nodig om een sociaal netwerk op te bouwen en te onderhouden. We onderscheiden in dit hoofdstuk de volgende beschermende indicatoren: deelname aan het sociale leven, versterken van het sociale netwerk, en het inzetten op preventie & vroegsignalering.

4.1 Deelname aan het sociale leven

Het innovatieprogramma Kwaliteit van de Samenleving hecht veel waarde aan het meedoen van inwoners aan de samenleving. Dit kan betrekking hebben op gezonde en vitale inwoners die een steentje bijdragen aan het sociale leven. In zeven proeftuinen is aan deze indicator gewerkt. De proeftuin Inwoners aan zet in eigen kern en buurt is hiervan een voorbeeld. Het kan echter ook gaan om kwetsbare inwoners die juist een steuntje in de rug nodig hebben en – met behulp van anderen – kunnen deelnemen aan het sociale leven, bijvoorbeeld mensen met psychische kwetsbaarheid. Dit zien we terug in de proeftuin Nieuw Gasthuis-inclusief Wonen.

In de proeftuin Inwoners aan zet in eigen kern of buurt in Alphen aan de Rijn zijn inwoners zelf aan zet in de eigen buurt om de participatiesamenleving vorm te geven. De opdrachtgever, Participe heeft twee doelstellingen: het ondersteunen en faciliteren van de vorming van een netwerk op kleine schaal tussen bewoners en kleinschalige initiatieven, en het verbinden van kleinschalige initiatieven zodat die van elkaars erva-

ring en kennis kunnen profiteren. De deelnemers aan de proeftuin geven aan dat ze niet zozeer meer aan allerlei sociale activiteiten zijn gaan deelnemen, maar dat ze door de pilot nieuwe contacten met andere inwoners hebben opgedaan: *“Ik voel nu meer betrokkenheid.”* De gemeente wil in de toekomst meer inwoners bereiken. De wethouder heeft daarom in vier wijken gebiedsmanagers ingezet. Zij moeten snel ingaan op vragen van inwoners en hen betrekken bij oplossingen. Het project staat nog aan het begin, maar het politiek draagvlak is sterk. De wethouder is zeer betrokken en wil initiatieven van onderop stimuleren en ruimte geven aan inwoners. [Inwoners aan zet in eigen kern of buurt]

De proeftuin Nieuw Gasthuis-inclusief Wonen in Leiden ontwikkelt nieuwe woonconcepten met een bijbehorend zorg- en welzijnsconcept. Het doel van dit Nieuw Gasthuis is het ondersteunen van het eigen herstel van kwetsbare mensen door het versterken van hun zelfstandigheid en participatie. Maatschappelijk herstel van de bewoners richt zich op positieverbetering van het individu op het vlak van wonen, werken, inkomen en sociale relaties. Bewoners kunnen ook gaan participeren in de wijk, bijvoorbeeld door mee te werken in een sociale onderneming, te denken valt aan een fietsenmaker, een kringloopwinkel, een sociaal ophaalpunt voor pakjes of een restaurant. Het is een van de doelstellingen van het Nieuw Gasthuis om een verbinding te maken tussen de bewoners en de omliggende wijk. Dit kan op twee manieren. Wijkbewoners kunnen samen met bewoners actief zijn in het huis en omgekeerd, kunnen gezamenlijke activiteiten worden ondernomen in de wijk. De inzet van het sociaal wijkteam is hierbij cruciaal.

Het wijkteam kan zorgen voor een ‘zachte landing’ in de wijk, niet alle wijken en wijkbewoners zitten namelijk te wachten op een zorginstelling in de wijk. Het sociaal netwerk in de wijk kan ook bijdragen aan de volgende stap naar zelfstandigheid van de bewoners. Hoewel het concept goed aansluit bij de ontwikkelingen in het sociale domein, is

het de vraag of en in hoeverre het concept ook in de praktijk haalbaar zal blijken te zijn.
[Nieuw Gasthuis-inclusief Wonen]

4.2 Versterken sociale netwerk

Veel gemeenten willen dat inwoners elkaar wederzijdse hulp en ondersteuning bieden door middel van buurtnetwerken. In zes proeftuinen is aan deze beschermende indicator gewerkt. We geven hiervan drie voorbeelden.

De gemeente Leiden wil zelfredzamere bewoners en daarbij meer gebruik maken van de bereidheid van mensen in de wijk om iets voor elkaar te betekenen. De proeftuin Sociale netwerken en (digitaal) buurtplatform BUUV gebruikt een buurtplatform als tool en zet ambassadeurs in voor het mobiliseren van buurthulp. Op die manier helpt BUUV om elkaar te vinden en mensen met elkaar in verbinding te brengen. De ambassadeurs geven bekendheid aan het platform en proberen de vraagverlegenheid bij inwoners weg te nemen. Via het buurtplatform plaatsen inwoners oproepen als vrager of als aanbieder: het kan gaan om hulp bij boodschappen, het onderhouden van de tuin, samen koffie drinken, samen iets gaan ondernemen et cetera. Voor het onderzoek spraken we met vijf ambassadeurs die zich als vrijwilligers voor BUUV inzetten. De inwoners die zij bereiken zijn veelal ouderen of inwoners met psychische of psychiatrische problematiek. De ambassadeurs geven aan dat er wel veel gebruikt wordt gemaakt van BUUV (in 2016 en eerste helft 2017 waren er 400 gebruikers), maar dat er nog veel meer bekendheid kan worden gegeven aan het platform: *“Het heeft een grote potentie, maar het vraagt om cultuurverandering, en cultuurverandering kost tijd.”* Om van BUUV een goed functionerend burgerinitiatief te maken is het van belang dat meer aandacht wordt besteed aan training, feedback en taakverdeling van vrijwilligers ten opzichte van de professionals. [Sociale netwerken en (digitaal) buurtplatform BUUV]

Niet iedereen is zelfredzaam genoeg om het eigen netwerk te versterken of gebruik te maken van bestaande sociale netwerken. Daarom zetten maatschappelijk initiatieven maatjes of buddies in om mensen met een ondersteuningsvraag te helpen. Een voor-

beeld hiervan zagen we in Rijswijk, bij de proeftuin Innovatieagenda Rijswijk onderdeel Samen tegen eenzaamheid. Het bestrijden van eenzaamheid in Rijswijk gebeurt door het verbinden van ‘sterke’ met ‘kwetsbare’ inwoners. Mensen die om welke reden dan ook eenzaam zijn kunnen aangemeld worden bij een zogenoemd Buddy Netwerk. Mensen die nog zelfstandig thuis wonen worden voor een jaar gekoppeld aan een buddy, met de mogelijkheid om te verlengen tot twee jaar. Centraal staat het creëren van contact tussen buddy en cliënt en het opbouwen van vertrouwen. Specifieke wensen en voorkeuren worden opgevraagd om een zo goed mogelijke match te maken. De proeftuin bouwt voort op de praktijk van het Buddy Netwerk, zoals dat al vele jaren functioneert in andere steden, zoals bijvoorbeeld Den Haag. Nu al is duidelijk dat het Buddy Netwerk ook in de toekomst in Rijswijk zal worden voorgezet. Voor de overige activiteiten met betrekking tot eenzaamheid is dat nog niet duidelijk. [Innovatieagenda Rijswijk]

De proeftuin in Krimpen aan den IJssel is gericht op het ontwikkelen van een levensbrede aanpak voor mensen met een autismoernis. Het vergroten van het sociale netwerk is daarvan een centraal onderdeel. Geïnterviewde deelnemers (ouders) aan de proeftuin geven aan dat door de proeftuin hun netwerk zich heeft uitgebreid en hun sociale contacten zijn verbeterd. Een andere respondent zegt dat de buurt meer begrip heeft gekregen voor kinderen met ASS, maar deze respondent geeft ook aan niet zeker te weten of dit door het pilot project komt. Ook laat de proeftuin zien dat het ontwikkelen van een levensbrede aanpak voor een groep kwetsbare inwoners met een specifieke aandoening/complex problematiek een grondige voorbereiding vereist. Vooraf zou eerst in kaart moeten worden gebracht wat de potentie is aan mogelijke ondersteuning in een gemeente, zowel formele als informele ondersteuning. En op welke leefgebieden die ondersteuning aanwezig is, hoe de bestaande (keten)samenwerking is, en wat ontbreekt. De ambitie voor het traject naar een levensbrede aanpak kan dan realistisch worden uitgezet. Dan pas kan er gestart worden met het betrekken van de doelgroep zelf of met ervaringsdeskundigen uit de doelgroep.

4.3 Preventie en vroegsignalering in relatie met de buurt

Bij preventie en vroegsignalering van problemen kan iemands sociale omgeving of mensen uit de buurt een belangrijke rol spelen. Eén voorbeeld zijn we hiervan tegengekomen in de proeftuin BuurtPreventiePLUS, samen breed signaleren. Het doel van deze proeftuin is om de kennis, attitude en competenties van de deelnemers aan negen bestaande BuurtPreventieTeams te versterken op het terrein van wijkveiligheid en het handelen naar aanleiding van een 'niet pluis gevoel'. Inwoners leveren in samenwerking met de gemeente en partners (politie, wonen, zorg, welzijn) een bijdrage aan een prettig en sociaal veilig leefklimaat. De modules die aan de BuurtPreventieTeams binnen de proeftuin zijn gegeven bieden de deelnemers handvatten om in gesprek te gaan met bewoners. Zowel inwoners in het algemeen, als overlast gevende of kwetsbare inwoners. De leden van de BuurtPreventieTeams hebben zelf het idee dat ze bijdragen aan het verminderen van overlast in de buurt/wijk en aan het vergroten van de veiligheid en sociale samenhang. Ook letten ze meer op signalen van (beginnende) sociale problematiek en om signalen van verwaarlozing. De meeste leden vinden het ook zinvol om naast veiligheid, sociale problematiek te signaleren. [BuurtPreventiePLUS, samen breed signaleren]

4.4 Conclusie

In een participatiesamenleving kan iedereen meedoen in het sociale leven, bijvoorbeeld in buurt of wijk. Dit geldt voor gezonde en actieve inwoners, maar ook voor kwetsbare groepen is het van belang dat zij mee kunnen doen in het sociale leven. Activering in de wijk begint in de proeftuinen toch nog vaak bij gezonde en al actieve inwoners. Het verbreden naar meer inwoners wordt in de proeftuinen en in gemeenten gezien als van groot belang, maar is nog iets van de lange adem. Dit vraagt ook om een goede verbinding met de wijk, bijvoorbeeld door korte lijnen met het sociaal wijkteam. Het draagvlak in de wijk ontwikkelen om te zorgen voor een 'zachte landing in de wijk' en vervolgens te onderhouden is een belangrijke randvoorwaarde voor dergelijk initiatieven. De proeftuinen laten ook zien dat dit tijd kost en dat betrokkenen bij een dergelijk initiatief

zich er goed van bewust moeten zijn dat dit niet 'vanzelf' gaat, maar blijvende aandacht behoeft.

Het sociale netwerk speelt een belangrijke rol bij het ondersteunen van kwetsbare groepen in de samenleving. Het vormen van duurzame sociale netwerken past ook in de transformatie, omdat door de inzet van deze netwerken de ondersteuning dicht bij de inwoner komt en daarnaast duurdere hulpvragen (ondersteuning en begeleiding) wellicht kunnen worden voorkomen. Het ligt daarom in de lijn van verwachting dat verschillende proeftuinen zich richten op het versterken van sociale netwerken. Dat gebeurt bijvoorbeeld door (digitale) buurtplatforms waarop inwoners een beroep kunnen doen op elkaar. Ook hier geldt dat de wijk en de buurt goed moeten worden meegenomen in het proces, zeker bij mensen met zwaardere (psychische) problematiek.

5 Inwoners in balans

In deze effectevaluatie van de proeftuinen hebben we gezien dat beschermende indicatoren binnen de volgende thema's zijn uitgewerkt en nagestreefd: 1) Het versterken van eigen regie en eigen kracht (leefdomein 1); 2) Anders werken, anders sturen (leefdomein 2); en 3) Het vergroten van deelname en het verbreden van sociale netwerken (leefdomein 3). In dit hoofdstuk geven we eerst een samenvatting van de belangrijkste beschermende indicatoren aan de hand van de drie thema's uit het balansmodel.

Uitgangspunt van het balansmodel is ook dat in het leven van inwoners een evenwicht ontstaat als hun draaglast (risicofactoren) en draagkracht (beschermende factoren) tussen de drie leefdomeinen in evenwicht zijn. Het gaat om het doorwerken van één leefdomein op de twee andere leefdomeinen en daarmee altijd om de *samenhang* tussen de drie leefdomeinen. Daarom sluiten we dit hoofdstuk af met een paragraaf over deze samenhang.

5.1 Versterken eigen regie en eigen kracht (leefdomein 1)

Eigen kracht

In de proeftuinen is veel aandacht voor de eigen kracht van inwoners. In verschillende proeftuinen zetten inwoners zich door middel van burgerinitiatieven of (online) netwerken in voor elkaar of voor de buurt. Vaak betreft het inwoners die al langere tijd actief zijn in de buurt en over voldoende veerkracht beschikken om een burgerinitiatief op te zetten of om actief hun hulp aan te bieden aan meer kwetsbare inwoners in de wijk. Aandachtspunten voor deze proeftuinen zijn dat het niet makkelijk is om inwoners te bereiken en mee te krijgen die nog niet actief zijn in de buurt. Dit is een belangrijk aandachtspunt, zeker als de overheid de initiatieven willen faciliteren en ondersteunen. Ook de manier waarop gemeenten faciliteren is een aandachtspunt. Niet alle burgerinitiatieven zitten te wachten op inmenging van de gemeente of organisaties, omdat ze dat 'betuttelend' of te sturend vinden. Zij werken immers vanuit de eigen kracht. Waar wel

wordt samengewerkt tussen inwoners, gemeente en organisaties, is het belangrijk dat er ruimte blijft voor de inbreng van de inwoners. En ook dat gemeenten en organisaties flexibel zijn en het soms accepteren als plannen een andere invulling krijgen dan vooraf was voorzien.

Eigen regie

Een aantal proeftuinen hadden als doelstelling het versterken van de eigen regie van juist de meest kwetsbare inwoners. Ook inwoners die nog niet volledig meekomen in de samenleving willen grip houden of krijgen op hun leven en verschillende aanpakken kunnen daaraan bijdragen. Het gaat bij eigen regie in de proeftuinen om heel verschillende doelgroepen en daarmee om heel verschillende aspecten. Een paar voorbeelden: bij kwetsbare ouderen die zolang mogelijk zelfredzaam willen blijven begint het bij bewustwording nog voordat ze kwetsbaar worden: hoe anticiperen mensen op het zolang mogelijk thuis blijven wonen? Thuisloze jonge moeders hebben vooral baat bij praktische ondersteuning met als doel in de toekomst een zelfstandig bestaan op te bouwen. Dat begint bij een dak boven het hoofd, want pas daarna ontstaat rust en ruimte om andere problemen en leefgebieden aan te pakken. Voor 18+ jongeren met zorggerelateerde problemen is een knelpunt dat veel voorzieningen en ondersteuning wegvalt als ze 18 worden. Zij zijn gebaat bij tools om de weg te vinden in het aanbod van (hulp)organisaties.

Ervaringsdeskundigen versterken eigen regie

Het werken met ervaringsdeskundigen is een nog relatief nieuwe manier om burgerparticipatie vorm te geven in aanpakken in het sociale domein. In verschillende proeftuinen is hiermee ervaring opgedaan. De ervaringsdeskundigen hebben allemaal een opleiding doorlopen om te leren hoe ze op een geaggregeerd niveau hun ervaringsdeskundigheid kunnen inzetten bij het ondersteunen van (in dit geval) jongeren. Ook zijn

in verschillende proeftuinen de ervaringsdeskundigen al in de praktijk aan het werk gegaan. Ervaringsdeskundigen kunnen op verschillende manieren worden ingezet: voor het geven van voorlichting, het begeleiden van groepen, het ondersteunen van individuele jongeren of door feedback te geven aan professionals. De taken en functies van ervaringsdeskundigen zijn nog lang niet voldoende uitgekristalliseerd, maar in de proeftuinen zijn de betrokkenen over het algemeen zeer enthousiast over de inzet van ervaringsdeskundigen en over de invloed die zij hebben op het versterken van eigen regie van de jongeren.

Opvoedvaardigheden ouders

Ouders van kinderen met sociaal onwenselijk of problematisch gedrag hebben baat bij vormen van opvoedondersteuning. In het community based programma Het begint Bij Mij is het uitgangspunt dat jeugd, ouders, en medeopvoeders (bijvoorbeeld leerkrachten) hun eigen kracht, opvoedvaardigheden en sociale netwerken zo weten te benutten dat ze regie houden over hun eigen leven en de opvoeding van de kinderen. Dit wordt bereikt aan de hand van een gecertificeerde training. De deelnemers (ouders en leerkrachten) aan het programma in twee proeftuinen zijn over de training zeer enthousiast. Over de impact op langere termijn kunnen we nog niet veel uitspraken doen. Ook waren de aantallen deelnemende ouders in beide proeftuinen relatief klein.

Preventie meerwaarde

Het gaat bij beschermende factoren in het persoonlijk leven ook om preventie van problemen, zodat later de inzet van (duurdere en intensievere) zorg en ondersteuning kan worden voorkomen. We hebben gezien dat preventie in verschillende proeftuinen een belangrijke doelstelling is. Preventie blijkt ook een belangrijk doel van de inzet van ervaringsdeskundigen, die daaraan ook een bijdrage kunnen leveren.

5.2 Anders werken, anders sturen (leefdomein 2)

Integrale beleidsvorming

Veel sociale problematiek strekt zich uit over meerdere beleidsterreinen zoals wonen, werk, welzijn, zorg, wijkaanpak, duurzaamheid et cetera. We zien in de proeftuinen dat er geëxperimenteerd wordt met een integrale aanpak, zowel bij gemeenten als maatschappelijke organisaties. Juist bij domein overstijgende onderwerpen zoals levensloopbestendig wonen of ondersteunen van mensen met ASS problematiek ligt het voor de hand om het onderwerp integraal aan te pakken. Ook het bottom-up werken vanuit de initiatieven en behoeften van inwoners vraagt om een andere vorm van beleidsvorming, zowel bij gemeenten als organisaties. Door te beginnen bij de burgers en niet bij de organisatiestructuur ontstaat automatisch de behoefte om domein overstijgend te werken. De vragen en behoeften van burgers beperken zich immers ook niet tot één domein, maar vragen om een brede aanpak.

Integrale beleidsvorming vraagt ook om een andere afstemming van en samenwerking tussen het informele en het formele circuit. In veel proeftuinen is hiermee geëxperimenteerd. Formele organisaties willen meer met het informele netwerk samenwerken of bijvoorbeeld van het informele netwerk gebruik maken bij preventie en vroegsignalering van problemen. Zeker bij de zogenoemde bottom-up benadering van organisaties en het gezamenlijk opbouwen van netwerken is samenwerken met het informele netwerk een belangrijke voorwaarde. De proeftuinen laten zien dat de samenwerking tussen formeel en informeel over het algemeen niet 'vanzelf' tot stand komt. Deze moeten georganiseerd worden en vervolgens ook worden onderhouden. Ook vraagt de formele en informele samenwerking om andere competenties bij professionals.

Beleidsparticipatie

Beleidsparticipatie is een manier om inwoners vanaf het begin te betrekken bij de beleidsvorming. In een aantal proeftuinen is hiermee geëxperimenteerd. De vraag en behoeften van inwoners vormen de eerste stap in de beleidscyclus. Dit kan bijvoorbeeld worden vormgegeven door het organiseren van bijeenkomsten met inwoners over de problematiek die speelt. De volgende stap is om de vraag en de behoeften van inwoners

te 'vertalen' naar een uitvoeringsplan, zodat gemeenten en uitvoerders ook daadwerkelijk een kanteling maken van de systeemwereld naar de leefwereld van de inwoners. Een voorwaarde hiervoor is dat er voldoende bestuurlijk draagvlak aanwezig is (bij wethouders, bestuur, raad, gemeentelijke afdelingen en netwerkpartners / uitvoerderende organisaties). We zagen in de proeftuinen dat een aantal gemeenten echt aan de slag wil (en ook is gegaan) met beleidsparticipatie. In de toekomst zal moeten blijken in hoeverre de netwerkpartners hun verantwoordelijkheid ook echt gaan nemen en in hoeverre ze bereid zijn om hun werkwijze aan te passen. Een andere uitdaging is het voldoende betrekken van inwoners: gemeenten moeten ervoor waken dat steeds dezelfde inwoners hun zegje doen en zullen ook de minder mondige burger moeten betrekken.

Toegankelijkheid voorzieningen

Een belangrijke beschermende indicator voor deelname aan het maatschappelijk leven is de toegankelijkheid van voorzieningen. We hebben gezien dat dit een breed onderwerp is. Onder toegankelijkheid zien we in feite een aantal subindicatoren, zoals het op elkaar afgestemd zijn van voorzieningen, de match tussen vraag en aanbod op maat en laagdrempeligheid. Afstemming vraagt om samenwerking tussen organisaties en daar kunnen nog grote slagen in worden gemaakt. Het werkt als er een duidelijke visie is op deze samenwerking en afstemming en als op alle niveaus wordt afgestemd (dus niet alleen op bestuursniveau, maar ook op het niveau van medewerkers en vrijwilligers). Het matchen van vraag en aanbod op maat is een belangrijke voorwaarde voor toegankelijkheid. We hebben gezien dat een digitaal platform of tool daarbij behulpzaam kan zijn, maar vaak is meer nodig, bijvoorbeeld in de vorm van ambassadeurs die de vraag en aanbod bij elkaar brengen en kwetsbare burgers ondersteunen in de zoektocht. Laagdrempeligheid hebben veel proeftuinen in het vaandel staan. In aantal gevallen lukt dat ook goed, vooral bij organisaties in de eerste lijn. Laagdrempeligheid verdient nog veel aandacht en doordenking als het gaat om de samenwerking tussen 1^e en 2^e lijn.

Toekennen regie aan inwoners

Ouders van jongeren met problematische gedrag hebben vaak het gevoel dat ze de regie over het leven van de jongeren kwijt zijn, omdat instanties het overnemen. In een aantal proeftuinen is ervaring opgedaan met het weer terugleggen van de regie bij ouders. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij de uitvoering van Halt-straffen waar ouders een stem krijgen in de vorm en de inhoud van de straf. Ook in de gesloten jeugdzorg is ervaring opgedaan met Shared Decision Making om samen met ouders en jongeren tot passende zorg te komen. In beide proeftuinen zijn betrokkenen zeer positief. Ze zijn van mening dat de jongeren veel gemotiveerder zijn als ouders en jongeren samen mogen meedenken over passende zorg of een passende straf. De verwachting is dat daar voor de toekomst ook een preventieve werking van zal uitgaan.

Gemeenten willen ook meer regie geven aan mantelzorgers. Gemeenten gaan met mantelzorgers in gesprek of het aanbod van mantelzorgondersteuning past bij de vraag en in hoeverre er meer maatwerk nodig is en geleverd kan worden. Ook is het de vraag of gemeenten de meest kwetsbare mantelzorgers bereiken en wat er nodig is om die groep te bedienen. Door een beter bereik kunnen ook kwetsbare mantelzorgers meer gebruik gaan maken van bestaande regelingen en voorzieningen. Een aantal groepen, bijvoorbeeld jongere mantelzorgers en migranten, worden nog niet zo goed bereikt. Voor deze groepen zijn mogelijk andere (aanvullende) kanalen nodig om dit op te lossen.

Nieuwe professionaliteit

De samenwerking tussen formele en informele netwerken vraagt duidelijk ook om een andere houding en werkwijze van professionals. De 'nieuwe' professional moet inspelen op de vragen van inwoners, kunnen loslaten, maar ook signaleren, anderen inschakelen of snel ingrijpen als dat wél nodig is. Belangrijk is ook het werken in teams met daarin verschillende expertise. Juist de aanwezigheid van verschillende professionele expertise in een team kan leiden tot snel en adequaat handelen. Bovendien wordt hierdoor de professionele bagage van andere leden van het team groter. Door te leren in en van de praktijk heeft het samenwerken ook effecten op toekomstige nieuwe situaties.

5.3 Sociale netwerken verbreden (leefdomein 3)

Deelname aan sociaal leven

In een participatiesamenleving kan iedereen meedoen in het sociale leven, bijvoorbeeld in buurt of wijk. Dit geldt voor gezonde en actieve burgers, maar ook voor kwetsbare groepen is het van belang dat zij mee kunnen doen in het sociale leven. Activering in de wijk begint in de proeftuinen toch nog vaak bij gezonde en al actieve burgers. Het verbreden naar meer inwoners wordt in de proeftuinen en in gemeenten gezien als van groot belang, maar is nog iets van de lange adem. Verschillende initiatieven rondom kwetsbare inwoners (kwetsbare ouderen, mensen met psychische kwetsbaarheid of GGZ-problematiek) laten zien dat participatie van kwetsbare groepen vraagt om een gastvrije buurt, waarin zij kansen krijgen om een sociale rol te vervullen. Het vraagt ook om een goede verbinding met de wijk, bijvoorbeeld door korte lijnen met het sociaal wijkteam. Het draagvlak in de wijk ontwikkelen om te zorgen voor een ‘zachte landing in de wijk’ en vervolgens te onderhouden is een belangrijke randvoorwaarde voor dergelijk initiatieven. De proeftuinen laten ook zien dat dit tijd kost en dat betrokkenen bij een dergelijk initiatief zich er goed van bewust moeten zijn dat dit niet ‘vanzelf’ gaat, maar blijvende aandacht behoeft.

Versterken sociaal netwerk

Het sociale netwerk speelt een belangrijke rol bij het ondersteunen van kwetsbare groepen in de samenleving. Het vormen van duurzame sociale netwerken past ook in de transformatie, omdat door de inzet van deze netwerken de ondersteuning dicht bij de burger komt en daarnaast duurdere hulpvragen (ondersteuning en begeleiding) wellicht kunnen worden voorkomen. Het ligt daarom in de lijn van verwachting dat verschillende proeftuinen zich richten op het versterken van sociale netwerken. Dat gebeurt bijvoorbeeld door (digitale) buurtplatforms waarop inwoners een beroep kunnen doen op elkaar. Voor kwetsbare groepen is het van belang dat de platforms worden ondersteund middels ambassadeurs of buddy's, omdat het voor kwetsbaren nog een grote stap kan zijn om om hulp te vragen, al dan niet via een digitale tool. Ook hier geldt dat

de wijk en buurt goed moet worden meegenomen in het proces, zeker bij mensen met zwaardere (psychische) problematiek.

Preventie en vroegsignalering in relatie met de buurt

De buurt kan helpen bij het signaleren van problemen in de wijk betreffende de veiligheid in de wijk, bijvoorbeeld door BuurtPreventiesTeams. Belangrijk is dat de buurt goed samenwerkt met gerelateerde instanties, zoals politie/wijkagent, toezichthouders, wonen, zorg, welzijn. De buurt kan ook een rol spelen bij het breder signaleren van een ‘niet pluis’ gevoel, bijvoorbeeld signalen van verwaarlozing of eenzaamheid. Voor het beoordelen van veiligheidsrisico's krijgen leden van BuurtPreventiesTeams trainingen die hierop zijn gericht. De trainingen zijn nog niet zo gericht op en het signaleren van sociale problematiek (zoals eenzaamheid en verwaarlozing). Belangrijk hierbij is wel dat vrijwilligers weten wat ze met hun signalering aan moeten, bij welke instelling ze vervolgens terecht kunnen en hoe de signalering vervolgens wordt opgepakt.

5.4 Samenhang tussen de drie leefdomeinen

In het voorgaande hebben we geanalyseerd welke beschermende indicatoren er zijn in de drie leefdomeinen, namelijk in het persoonlijke leven, het maatschappelijke leven en het sociale leven. Voor een maximale participatie en zelfredzaamheid van inwoners is het een voorwaarde dat draaglast en draagkracht niet alleen binnen één domein in balans zijn, maar ook tussen de domeinen. Iemand kan bijvoorbeeld de eigen regie over het persoonlijke dagelijkse leven hebben, maar toch beperkt sociale steun ontvangen of beperkt maatschappelijk participeren. In deze paragraaf gaan we in op de samenhang tussen de beschermende factoren op de verschillende leefdomeinen in de proeftuinen.

De meeste proeftuinen (21 van de 36) hebben betrekking op in elk geval twee van de drie leefdomeinen en in vijf proeftuinen is er sprake van beschermende factoren op alle drie de domeinen. In tien proeftuinen beperkt een project zicht tot één leefdomein. Twee proeftuinen verbinden de domeinen sociale leven en maatschappelijk leven. Dat dit er slechts twee zijn ligt voor de hand, omdat de meeste proeftuinen zich richten op het

versterken van eigen kracht en eigen regie van inwoners, en daarmee op leefdomein 1. Zes proeftuinen combineren de leefdomeinen het persoonlijk leven en het sociale leven. Dit past bij de innovatie in de proeftuinen die onder meer als doelstelling hebben om de eigen kracht van inwoners te versterken. Veel (zeker kwetsbare) inwoners kunnen dat niet alleen, maar hebben daar sociale netwerken voor nodig, zoals de sociale omgeving (buren, vrienden, familie), de buurt, ouders van een school of vrijwilligers (maatjes en buddies). Vrijwilligers en mensen uit de sociale omgeving kunnen mensen bijstaan in het persoonlijk leven, maar omgekeerd kunnen relatief kwetsbare mensen ook een steentje bijdragen aan de buurt of wijk als zij daarin ondersteund worden door hulp uit de omgeving.

Dertien proeftuinen combineren beschermende factoren op de leefdomeinen persoonlijk leven en maatschappelijk leven. Dat komt deels door het karakter van de proeftuinen. Veel proeftuinen zijn gestart vanuit gemeenten en maatschappelijke organisaties. Dit komt ook door de doelstelling van deze proeftuinen om samen met professionals de eigen kracht en de eigen regie van inwoners te versterken. Dit dient samen te gaan met het toekennen van regie aan inwoners. Hiervan hebben we voorbeelden gezien bij ouders met kinderen in het strafrecht en bij het ondersteunen van mantelzorgers. Verder wordt in verschillende proeftuinen gewerkt met ervaringsdeskundigen om het werk van professionals beter te laten aansluiten bij de leefwereld van de cliënt. De proeftuinen met beleidsparticipatie als doelstelling gaan nadrukkelijk om de vraag van de inwoner als uitgangspunt van beleid te nemen. In een aantal proeftuinen staat het laagdrempelig maken van voorzieningen of het goed matchen van de vraag van de cliënt aan voorzieningen op maat centraal om zo de toegankelijkheid te vergroten. Proeftuinen die werken met Shared Decision Making tussen cliënten en professionals willen de verantwoordelijkheid van de cliënt vergroten, zodat zij weer sneller kunnen participeren in de samenleving.

Van vijf proeftuinen kunnen we vaststellen dat ze alle drie de leefdomeinen combineren. Dit zien we bijvoorbeeld terug in een proeftuinen over eenzaamheidsbestrijding waar

‘sterke’ en ‘kwetsbare’ inwoners aan elkaar worden gekoppeld en waar ook maatschappelijke partners bij zijn betrokken. Ook bij preventie en vroegsignalering of bij het organiseren van passende zorg of jeugdhulp gaat het om een samenspel tussen de inwoner, het informele en het formele netwerk, zoals we in een aantal proeftuinen hebben gezien. Dan kan gebeuren in de vorm van co-creatie of door Shared Decision Making, maar ook door een goede afstemming met de betreffende inwoner bij het zoeken naar een arrangement op maat.

De transformatie in het sociale domein legt veel verantwoordelijkheid bij de inwoner, maar dat betekent niet dat de inwoner uitsluitend op zichzelf of op zijn directe omgeving is aangewezen. Lang niet alle sociale problematiek is door de inwoner op te lossen. Goed draaiende burgerinitiatieven zijn vaak georganiseerd door zelfredzame en mondige inwoners. Als het om kwetsbare inwoners of om complexe problematiek gaat (ouderen met beginnende dementie, jonge moeders zonder thuis, mensen met een ASS syndroom et cetera) hebben professionals, maatschappelijke organisaties en de samenwerking tussen formele en informele netwerken een belangrijke meerwaarde. Maar ook bij minder zware problematiek kunnen inwoners, het sociale netwerk en formele organisaties elkaar versterken en aanvullen. Zaak is wel dat organisaties en gemeenten bereid zijn aan te sluiten bij de leefwereld van inwoners en oog hebben voor juist het bevorderen van de participatie en zelfredzaamheid van de inwoner. Shared Decision Making, werken met ervaringsdeskundigheid of goed matchen tussen vraag en aanbod op maat, zoals we dat gezien hebben in een aantal proeftuinen, zijn daarvan mooie voorbeelden. Veel proeftuinen staan echter nog aan het begin van deze ontwikkeling. De komende jaren zijn daarin in het sociaal domein nog grote slagen te maken. Mocht dat lukken dan houden we niet alleen de inwoner, maar ook het samenspel tussen informele en formele netwerken in balans.

Bijlage 1 Overzicht proeftuinen

1	Preventie vroegsignalering Goeree-Overflakkee
2	Goeree-Overflakkee: leefbaarheid en vitaliteit
3	Goeree-Overflakkee: Dashboard
4	Innovatieagenda Rijswijk
5	Lansingerland: Zo zelfstandig mogelijk wonen/ leven
6	Preventieloket en implementatie BUURbook Holland-Rijnland
7	Samenwerken in de wijk aan positieve gezondheid van ouderen
8	Jong ouderschap en onbedoeld zwangerschap (JOOZ)
9	Verbetercyclus jeugd Haaglanden
10	Interactief preventief jeugdbeleid middels de Transitiearena
11	Doorontwikkeling WWZ in de Hoeksche Waard
12	De Kracht van Krimpen vanuit autisme bekeken
13	Duurzaam versterken van eigen kracht: Het begint bij mij!
14	Kleuters in Delfshaven (KID)
15	Sociale netwerken en (digitaal) buurtplatform BUUV
16	Inzet ervaringsdeskundigheid (ExpEx) Midden Holland
17	Aanpak overlast gevende jeugd in de wijk door het jeugd preventieteam
18	Transformatie Mantelzorgondersteuning Leidschendam-Voorburg
19	KICK Vroegsignalering door verbinding Pak Je Kans en wijkteams
20	Duurzame formule voor (thuisloze) jonge moeders en andere jongeren
21	Inwoners aan zet in eigen kern of buurt
22	Pact Goeree-Overflakkee 2.0

23	Aanpak kinderen en armoede Papendrecht
24	JouwZorg Rotterdam - Een alternatief voor JeugdzorgPlus
25	Handelingsperspectieven LHBT-beleid
26	Samenwerkings- en matchingsmodel Sociaal Domein
27	Ouders aan zet in de Halt-straft
28	Buurtfunctie Zeeheldenbuurt
29	Less is More
30	Nieuw Gasthuis-inclusief Wonen
31	WIJ-coöperatie Vlaardingen
32	Ervaringsdeskundigheid als schakel in het bereiken van jongeren
33	Ervaringsdeskundige ExpEx in jeugdhulp Rotterdam
34	Meetlat Sociaal Domein 2.0
35	BuurtPreventiePLUS, samen breed signaleren
36	Een goede en veilige start in de buurt

Niet geëvalueerde proeftuinen

37	Krachtpatzers Delft
38	Programma Groen en Gezond
39	De waarde van 'de Rotterdamse Munt'
40	Sluitende aanpak Participatiewet - Wmo
41	Eindgoed, Strandgoed
42	De Balijhoeve
43	Realiseren van sociaal-maatschappelijke doelen met ruimtelijke oplossingen

Bijlage 2 Overzicht beschermende indicatoren per proeftuin

Naam	Indicatoren leefdomein 1	Indicatoren leefdomein 2	Indicatoren leefdomein 3
Preventie vroegsignalering Goeree-Overflakkee.	Het verbeteren van het welzijn van de inwoners van Goeree-Overflakkee door preventie en vroegsignalering.	Beleidsparticipatie door het actief betrekken van bewoners bij opstellen van het beleidsplan maken.	Het versterken van de samenwerking met de gemeente, maatschappelijke organisaties en burgerinitiatieven.
Goeree-Overflakkee: leefbaarheid en vitaliteit.	De leden van de dorpsraden hebben een zelforganiserend vermogen en/of worden hierin ondersteund en gefaciliteerd.	De inwoners van de kernen en buurtschappen hebben zeggenschap over het realiseren van een sociale leefomgeving.	Deze leden zijn actief in het realiseren van sociale vitaliteit zoals zij dit in hun kernvisie en/of leefbaarheidsplan hebben omschreven
Goeree-Overflakkee: Dashboard.		Bijdragen aan het democratisch proces door de overzichtelijkheid van de inhoud en de effecten van het gemeentelijk beleid voor het sociale domein te vergroten.	
Innovatieagenda Rijswijk.	<i>Onderdeel Echtscheidingen</i> Het behoud van de eigen regie bij de betrokkenen bij een echtscheiding. Het vergroten van de veerkracht van kinderen.	<i>Onderdeel Eenzaamheid</i> Een toegankelijk en geïntegreerd aanbod op het gebied van eenzaamheidsbestrijding. <i>Onderdeel Echtscheidingen</i> Een toegankelijk en geïntegreerd aanbod aan ondersteuningsvoorzieningen.	<i>Onderdeel Eenzaamheid</i> Deelname aan de samenleving (leefdomein 3).
Lansingerland 'Zo zelfstandig mogelijk wonen/leven.	Eigen regie van inwoners vergroten.	Integraler beleid op het terrein van wonen.	
Preventieloket en implementatie BUURboek Holland-Rijnland.	Het vergroten van de eigen regie van inwoners.	Toegankelijke voorzieningen. Een aanbod op maat.	
Samenwerken in de wijk aan positieve gezondheid van ouderen.	Bevorderen veerkracht ouderen met beginnende dementie.		Grotere toegang tot (voorliggende) voorzieningen door een betere afstemming en samenwerking tussen betrokken organisaties en het informele netwerk, waardoor men meer van elkaar expertise gebruik maakt, nieuwe verbanden met informele netwerken ontstaan en nieuwe initiatieven in de wijk.

Naam	Indicatoren leefdomein 1	Indicatoren leefdomein 2	Indicatoren leefdomein 3
Jong ouderschap en onbedoeld zwangerschap (JOOZ).	<i>Onderdeel Ervaringsdeskundigheid</i> De inzet van ervaringsdeskundigheid vergroot de eigen regie van jonge ouders en onbedoeld zwangeren. De inzet van ervaringsdeskundigheid heeft meerwaarde voor de primaire, secundaire en tertiaire preventie.	<i>Onderdeel Ervaringsdeskundigheid</i> De inzet van ervaringsdeskundigheid zorgt voor een meer klantvriendelijke aanpak. De inzet van ervaringsdeskundigheid heeft meerwaarde voor de primaire, secundaire en tertiaire preventie. <i>Onderdeel Effectieve methoden</i> Een toegankelijk overzicht van effectieve methoden is beschikbaar. De geselecteerde effectieve methodieken zijn in de praktijk in gebruik. De inzet van ervaringsdeskundigheid bij effectieve methoden heeft meerwaarde.	
Verbetercyclus jeugd Haaglanden.		Beleidsparticipatie: de input van ouders/opvoeders en jeugdigen en van professionals bij de onderbouwing voor subsidiering en inkoop van de gemeente. De toegankelijkheid van voorzieningen voor opgroeien en opvoeden voor jeugdigen en hun ouders/opvoeders neemt toe door een andere bejegening, ingezette methode/werkwijze en doordat ze beter aansluiten op de vraag. De cliënten zijn continue betrokken bij de verbetercyclus van het CJG en Jeugdteam.	
Interactief preventief jeugdbeleid middels de Transitiearena.	Gedeelde verantwoordelijkheid hebben voor de uitvoering van het jeugdbeleid.	Beleidsparticipatie van jongeren en opvoeders. Gedeelde verantwoordelijkheid hebben voor de uitvoering van het jeugdbeleid.	

Naam	Indicatoren leefdomein 1	Indicatoren leefdomein 2	Indicatoren leefdomein 3
Doorontwikkeling WWZ in de Hoeksche Waard.	(Preventief) eigen regie houden bij ouderdomsverschijnselen. Plannen maken voor de toekomst voor een passende woning.		
De Kracht van Krimpen vanuit autisme bekeken.	Eigen regie vergroten van mensen met ASS en van direct betrokkenen bij mensen met ASS.		Het ervaren van sociale steun.
Duurzaam versterken van eigen kracht: Het begint bij mij!	<i>Onderdeel Diabolo</i> Het zelfbeeld, de zelf-waardering en de veerkracht van de ouders / opvoeders die deelnemen aan de training is toege-nomen. Ouders / opvoeders nemen verantwoordelijkheid voor hun gezin, binnen een goed functionerend net-werk. Ouders opvoeders benade-ren de kinderen op een positieve wijze, gebruik-makend van opvoedings-ondersteuning. <i>Onderdeel Startblok</i> Het zelfbeeld en de zelf-waardering van de leer-lingen en opvoeders aan de training is toegenomen. Ouders nemen verant-woordelijkheid voor hun gezin, binnen een goed functionerend netwerk. Leerkrachten en ouders benaderen de kinderen op een positieve wijze, ge-bruikmakend van opvoe-dingsondersteuning (voor-beelden: leerkrachten weten aan te sluiten bij wat kinderen nodig heb-ben, krijgen steun van collega's wanneer nodig en staan open voor tips en nieuwe ideeën).		

Naam	Indicatoren leefdomein 1	Indicatoren leefdomein 2	Indicatoren leefdomein 3
Kleuters in Delfshaven (KID).		De leerkracht voelt zich serieus genomen en krijgt erkenning voor zijn vragen rond het omgaan met kleuters met probleemgedrag. Een rijk handelingsrepertoire bij de leerkracht met aanvullende competenties om in te spelen op gedragsvragen van kinderen in de klas en thuis. Een goed functionerend professioneel netwerk rondom de school om de school snel en adequaat te ondersteunen bij complexe vraagstukken. Leerkrachten hebben het gevoel er niet alleen voor te staan.	
Sociale netwerken en (digitaal) buurtplatform BUUV.	Het doorbreken van de vraagverlegenheid van burgers.		Het mobiliseren en vergroten van de wederzijdse sociale steun van inwoners.
Inzet ervaringsdeskundigheid (ExpEx) Midden Holland.	Vergroten van de eigen regie van jongeren. De inzet van ervaringsdeskundigheid heeft een preventieve meerwaarde.	Goede toegankelijkheid van publieke voorzieningen voor 18+ jongeren door de inzet van ervaringsdeskundige jongeren in de jeugdhulp.	
Aanpak overlast gevende jeugd in de wijk door het jeugd preventieteam.	De ouders worden zich meer bewust van hun regierol in de aanpak van het overlast gevende gedrag van hun kind. De opvoedvaardigheden van de ouders worden versterkt.		
Transformatie Mantelzorgondersteuning Leidschendam-Voorburg.	Bevorderen veerkracht / balans mantelzorgers	Mantelzorgers worden blijvend gehoord / betrokken in het opstellen van beleid rond mantelzorgondersteuning en de uitvoering ervan. Goede toegankelijkheid van publieke voorzieningen en arrangementen voor mantelzorgondersteuning gericht op een divers samengestelde groep van mantelzorgers (van 0-100).	

Naam	Indicatoren leefdomein 1	Indicatoren leefdomein 2	Indicatoren leefdomein 3
KICK Vroegsignalering door verbinding Pak Je Kans en wijkteams.	Vergroten veerkracht van de jongeren door methodiek PJK / KICK.	Goed gebruik maken van voorzieningen: Jongeren uit de doelgroep komen eerder in beeld bij het wijkteam en kunnen daarom baat hebben bij de interventie PJK / KICK.	
Duurzame formule voor (thuisloze) jonge moeders en andere jongeren.	De regie voeren over het eigen leven. Het hebben van toekomstperspectief.	Het hebben van voldoening gevende dagbesteding.	
Inwoners aan zet in eigen kern of buurt.	Inwoners hebben door deelname meer regie gekregen over het realiseren van een sociale leefomgeving.		Inwoners zijn door deelname ook meer gaan deelnemen aan het sociale leven in de wijk.
Pact Goeree Overflakkee 2.0.		Door het Pact 2.0 ontstaan meer toegankelijke en op elkaar afgestemde voorzieningen op het gebied van Wonen, Zorg en Welzijn. De inwoners op Goeree Overflakkee hebben invloed op het realiseren van een goed aanbod op het gebied van Wonen, Zorg en Welzijn.	
Aanpak kinderen en armoede Papendrecht.		Het vergroten van de toegankelijkheid van voorzieningen op maat voor de minima, met name voor kinderen. De aanwezigheid van oplossingsgerichte activiteiten, met name voor kinderen en jongeren tot 27 jaar. Het versterken van de lokale samenwerking rond de ondersteuning van de minima en hun kinderen.	
JouwZorg Rotterdam - Een alternatief voor JeugdzorgPlus.	De gezinnen voeren ook daadwerkelijke de regie in hun eigen ondersteuning.	De gezinnen (jongeren en hun ouders) ervaren ruimte om de ondersteuning te kiezen die het beste bij hen past.	Het sociaal netwerk van de jeugdige en ouders is geactiveerd en ondersteunend aanwezig.

Naam	Indicatoren leefdomein 1	Indicatoren leefdomein 2	Indicatoren leefdomein 3
Handelingsperspectieven LHBT beleid.		Beleidsparticipatie: de input van koplopers (ervaringsdeskundigen) en eventueel andere LHBT's bij de vorming van het beleid rondom de inclusieve wijk en de rol van initiatieven van LHBT daarin. De toegankelijkheid van voorzieningen voor LHBT's in de inclusieve wijk. Het gaat zowel om bestaande initiatieven als eventueel nieuw te ontwikkelen initiatieven.	Het versterken van het sociale netwerk van LHBT's in de gemeente door verbreden en verdiepen van bestaande initiatieven.
Samenwerkings- en matchingsmodel Sociaal Domein.	Jongeren krijgen meer de regie over de hulp en daarmee over hun eigen leven.	Hulp laagdrempeliger en dichterbij.	
Ouders aan zet in de Halt-straf.	De ouders ervaren ruimte om hun regierol te pakken in de Halt-'straf'.	De ouders voeren de regie in de Halt-'straf'.	
Buurtfunctie Zeeheldenbuurt.	De inwoners van de Zeeheldenbuurt voeren meer de regie over wat er in de buurt gebeurt.	Aan de randvoorwaarden voor het realiseren en exploiteren van de Kiosk in combinatie met het speeltuingebouw is voldaan, te weten: er is draagvlak in de wijk en het eigenaarschap is belegd bij een organisatie die de verantwoordelijkheid draagt voor exploitatie en de invulling van de buurtfunctie.	Meer inwoners van de Zeeheldenbuurt nemen actief deel aan het sociale leven in de buurt.
Less is More.	Bevorderen zelfredzaamheid door deelname aan de consuminderkring.		De deelnemers aan de consuminderkring(en) hebben door deelname een versterkt sociaal netwerk dat zij ook kunnen gebruiken voor andere initiatieven en vormen van co-creatie.
Nieuw Gasthuis-inclusief Wonen.			Opbouw van een sociaal netwerk: betrokkenheid vanuit de wijk en sociaal kapitaal in de wijk wordt benut. Deelname aan het sociale leven: cliënten vervullen een sociale rol in de wijk.

Naam	Indicatoren leefdomein 1	Indicatoren leefdomein 2	Indicatoren leefdomein 3
WIJ-coöperatie Vlaardingen.		Goede toegankelijkheid van onderlinge hulp en ondersteuning voor de inwoners van de Dreven op basis van het concept met (spaar) punten dat inspeelt op de doelgroep die wederkerigheid vooral invult met “voor wat hoort wat”.	Inwoners van de Dreven hebben door een op te zetten buurtplatform (de WIJ-coöperatie) de mogelijkheden voor de opbouw van een goed sociaal netwerk voor onderlinge hulp en ondersteuning op basis van wederkerigheid en een balans tussen geven en nemen.
Ervaringsdeskundigheid als schakel in het bereiken van jongeren.	Vergroten van de eigen regie van jongeren. De inzet van ervaringsdeskundigheid heeft een preventieve meerwaarde.	Goed passende vervolghulp of verlengde jeugdhulp voor 18+ jongeren door de inzet van ervaringsdeskundige jongeren in de jeugdhulp.	
Ervaringsdeskundige ExpEx in jeugdhulp Rotterdam.	De inzet van ervaringsdeskundigheid heeft een preventieve meerwaarde.	Goede toegankelijkheid van publieke voorzieningen voor 18+ jongeren door de inzet van ervaringsdeskundige jongeren in de jeugdhulp.	
Meetlat Sociaal Domein 2.0.		Toegankelijkheid van en de informatievoorziening over preventieve voorzieningen voor burgers vergroten. De beleidsparticipatie van burgers vergroten. Draagvlak onder professionals om te werken aan preventie bevorderen.	
BuurtPreventiePLUS, samen breed signaleren.	De leden van de teams zijn beter in staat om bij te dragen aan een veilige en sociale woonomgeving, doordat zij de kennis en de vaardigheden hebben om veiligheid (en veiligheidsgevoel) in de wijk te bevorderen. Zij kunnen veiligheidsrisico's voor zichzelf en anderen beter inschatten, waarnemen zonder oordeel, en hebben gespreksvaardigheden om in gesprek te gaan met o.a. bewoners, straatjeugd. Door vroeg signalering dragen de leden van de teams er aan bij dat ouderen zo lang mogelijk zelfstandig kunnen blijven wonen.	De buurtbewoners ervaren een prettig en sociaal veilig leefklimaat.	
Een goede en veilige start in de buurt.	Meer regie over het realiseren van gratis en natuurlijk spelen voor kinderen.		Een grotere deelname aan het sociale leven in de buurt.

Naam	Indicatoren leefdomein 1	Indicatoren leefdomein 2	Indicatoren leefdomein 3
Duurzaam versterken van eigen kracht: Het begint bij mij!	<i>Onderdeel Diabolo</i> Het zelfbeeld, de zelfwaardering en de veerkracht van de ouders / opvoeders die deelnemen aan de training is toegenomen. Ouders / opvoeders nemen verantwoordelijkheid voor hun gezin, binnen een goed functionerend netwerk. Ouders opvoeders benaderen de kinderen op een positieve wijze, gebruikmakend van opvoedingsondersteuning. <i>Onderdeel Startblok</i> Het zelfbeeld en de zelfwaardering van de leerlingen en opvoeders aan de training is toegenomen. Ouders nemen verantwoordelijkheid voor hun gezin, binnen een goed functionerend netwerk. Leerkrachten en ouders benaderen de kinderen op een positieve wijze, gebruikmakend van opvoedingsondersteuning (voorbeelden: leerkrachten weten aan te sluiten bij wat kinderen nodig hebben, krijgen steun van collega's wanneer nodig en staan open voor tips en nieuwe ideeën).		
Kleuters in Delfshaven (KID).		De leerkracht voelt zich serieus genomen en krijgt erkenning voor zijn vragen rond het omgaan met kleuters met probleemgedrag. Een rijk handelingsrepertoire bij de leerkracht met aanvullende competenties om in te spelen op gedragsvragen van kinderen in de klas en thuis. Een goed functionerend professioneel netwerk rondom de school om de school snel en adequaat te ondersteunen bij complexe vraagstukken. Leerkrachten hebben het gevoel er niet alleen voor te staan.	

Naam	Indicatoren leefdomein 1	Indicatoren leefdomein 2	Indicatoren leefdomein 3
Sociale netwerken en (digitaal) buurtplatform BUUV.	Het doorbreken van de vraagverlegenheid van burgers.		Het mobiliseren en vergroten van de wederzijdse sociale steun van inwoners.
Inzet ervaringsdeskundigheid (ExpEx) Midden Holland.	Vergroten van de eigen regie van jongeren. De inzet van ervaringsdeskundigheid heeft een preventieve meerwaarde.	Goede toegankelijkheid van publieke voorzieningen voor 18+ jongeren door de inzet van ervaringsdeskundige jongeren in de jeugdhulp.	
Aanpak overlast gevende jeugd in de wijk door het jeugd preventieteam.	De ouders worden zich meer bewust van hun regierol in de aanpak van het overlast gevende gedrag van hun kind. De opvoedvaardigheden van de ouders worden versterkt.		
Transformatie Mantelzorgondersteuning Leidschendam-Voorburg.	Bevorderen veerkracht / balans mantelzorgers	Mantelzorgers worden blijvend gehoord / betrokken in het opstellen van beleid rond man-telzorgondersteuning en de uitvoering ervan. Goede toegankelijkheid van publieke voorzieningen en arrangementen voor mantelzorg-ondersteuning gericht op een divers samengestelde groep van mantelzorgers (van 0-100).	
KICK Vroegsignalering door verbinding Pak Je Kans en wijkteams.	Vergroten veerkracht van de jongeren door methodiek PJK / KICK.	Goed gebruik maken van voorzieningen: Jongeren uit de doelgroep komen eerder in beeld bij het wijkteam en kunnen daarom baat hebben bij de interventie PJK / KICK.	
Duurzame formule voor (thuisloze) jonge moeders en andere jongeren.	De regie voeren over het eigen leven. Het hebben van toekomstperspectief.	Het hebben van voldoening gevende dagbesteding.	
Inwoners aan zet in eigen kern of buurt.	Inwoners hebben door deelname meer regie gekregen over het realiseren van een sociale leefomgeving.		Inwoners zijn door deelname ook meer gaan deelnemen aan het sociale leven in de wijk.

Naam	Indicatoren leefdomein 1	Indicatoren leefdomein 2	Indicatoren leefdomein 3
Pact Goeree Overflakkee 2.0.		Door het Pact 2.0 ontstaan meer toegankelijke en op elkaar afgestemde voorzieningen op het gebied van Wonen, Zorg en Welzijn. De inwoners op Goeree Overflakkee hebben invloed op het realiseren van een goed aanbod op het gebied van Wonen, Zorg en Welzijn.	
Aanpak kinderen en armoede Papendrecht.		Het vergroten van de toegankelijkheid van voorzieningen op maat voor de minima, met name voor kinderen. De aanwezigheid van oplossingsgerichte activiteiten, met name voor kinderen en jongeren tot 27 jaar. Het versterken van de lokale samenwerking rond de ondersteuning van de minima en hun kinderen.	
JouwZorg Rotterdam - Een alternatief voor JeugdzorgPlus.	De gezinnen voeren ook daadwerkelijke de regie in hun eigen ondersteuning.	De gezinnen (jongeren en hun ouders) ervaren ruimte om de ondersteuning te kiezen die het beste bij hen past.	Het sociaal netwerk van de jeugdige en ouders is geactiveerd en ondersteunend aanwezig.
Handelingsperspectieven LHBT beleid.		Beleidsparticipatie: de input van koplopers (ervaringsdeskundigen) en eventueel andere LHBT's bij de vorming van het beleid rondom de inclusieve wijk en de rol van initiatieven van LHBT daarin. De toegankelijkheid van voorzieningen voor LHBT's in de inclusieve wijk. Het gaat zowel om bestaande initiatieven als eventueel nieuw te ontwikkelen initiatieven.	Het versterken van het sociale netwerk van LHBT's in de gemeente door verbreden en verdiepen van bestaande initiatieven.
Samenwerkings- en matchingsmodel Sociaal Domein.	Jongeren krijgen meer de regie over de hulp en daarmee over hun eigen leven.	Hulp laagdrempeliger en dichterbij.	
Ouders aan zet in de Halt-straft.	De ouders ervaren ruimte om hun regierol te pakken in de Halt-'straf'.	De ouders voeren de regie in de Halt-'straf'.	

Naam	Indicatoren leefdomein 1	Indicatoren leefdomein 2	Indicatoren leefdomein 3
Buurtfunctie Zeeheldenbuurt.	De inwoners van de Zeeheldenbuurt voeren meer de regie over wat er in de buurt gebeurt.	Aan de randvoorwaarden voor het realiseren en exploiteren van de Kiosk in combinatie met het speeltuingebouw is voldaan, te weten: er is draagvlak in de wijk en het eigenaarschap is belegd bij een organisatie die de verantwoordelijkheid draagt voor exploitatie en de invulling van de buurtfunctie.	Meer inwoners van de Zeeheldenbuurt nemen actief deel aan het sociale leven in de buurt.
Less is More.	Bevorderen zelfredzaamheid door deelname aan de consuminderkring.		De deelnemers aan de consuminderkring(en) hebben door deelname een versterkt sociaal netwerk dat zij ook kunnen gebruiken voor andere initiatieven en vormen van co-creatie.
Nieuw Gasthuis-inclusief Wonen.			Opbouw van een sociaal netwerk: betrokkenheid vanuit de wijk en sociaal kapitaal in de wijk wordt benut. Deelname aan het sociale leven: cliënten vervullen een sociale rol in de wijk.
WIJ-coöperatie Vlaardingen.		Goede toegankelijkheid van onderlinge hulp en ondersteuning voor de inwoners van de Dreven op basis van het concept met (spaar) punten dat inspeelt op de doelgroep die wederkerigheid vooral invult met "voor wat hoort wat".	Inwoners van de Dreven hebben door een op te zetten buurtplatform (de WIJ-coöperatie) de mogelijkheden voor de opbouw van een goed sociaal netwerk voor onderlinge hulp en ondersteuning op basis van wederkerigheid en een balans tussen geven en nemen.
Ervaringsdeskundigheid als schakel in het bereiken van jongeren.	Vergroten van de eigen regie van jongeren. De inzet van ervaringsdeskundigheid heeft een preventieve meerwaarde.	Goed passende vervolghulp of verlengde jeugdhulp voor 18+ jongeren door de inzet van ervaringsdeskundige jongeren in de jeugdhulp.	
Ervaringsdeskundige ExpEx in jeugdhulp Rotterdam.	De inzet van ervaringsdeskundigheid heeft een preventieve meerwaarde.	Goede toegankelijkheid van publieke voorzieningen voor 18+ jongeren door de inzet van ervaringsdeskundige jongeren in de jeugdhulp.	

Naam	Indicatoren leefdomein 1	Indicatoren leefdomein 2	Indicatoren leefdomein 3
Meetlat Sociaal Domein 2.0.		Toegankelijkheid van en de informatievoorziening over preventieve voorzieningen voor burgers vergroten. De beleidsparticipatie van burgers vergroten. Draagvlak onder professionals om te werken aan preventie bevorderen.	
BuurtPreventiePLUS, samen breed signaleren.	De leden van de teams zijn beter in staat om bij te dragen aan een veilige en sociale woonomgeving, doordat zij de kennis en de vaardigheden hebben om veiligheid (en veiligheidsgevoel) in de wijk te bevorderen. Zij kunnen veiligheidsrisico's voor zichzelf en anderen beter inschatten, waarnemen zonder oordeel, en hebben gespreksvaardigheden om in gesprek te gaan met o.a. bewoners, straatjeugd. Door vroeg signalering dragen de leden van de teams er aan bij dat ouderen zo lang mogelijk zelfstandig kunnen blijven wonen.	De buurtbewoners ervaren een prettig en sociaal veilig leefklimaat.	
Een goede en veilige start in de buurt.	Meer regie over het realiseren van gratis en natuurlijk spelen voor kinderen.		Een grotere deelname aan het sociale leven in de buurt.

Colofon

Opdrachtgever
Auteurs

JSO
Dr. M.M.J. Stavenuiter
Drs. T. Nederland
J. van den Toorn, MSc.

Met medewerking van

Mariette van Staveren Vertalingen

Redactie
Omslag
Uitgave

Tekstbureau Hilde Bakker
Tekstbureau Schakenraad
Ontwerppartners, Breda
Verwey-Jonker Instituut
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 07 99
E secr@verwey-jonker.nl
I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978-90-5830-843-6

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2017.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

In het programma Kwaliteit van de Samenleving is in 43 proeftuinen geëxperimenteerd met innovatieve aanpakken rond participatie, preventie en integrale ondersteuning. Het Verwey-Jonker Instituut evalueerde in 36 proeftuinen de effecten van deze aanpakken op inwoners van verschillende gemeenten in Zuid-Holland. Veel gemeenten en professionals willen aansluiting bij de leefwereld van inwoners. In de proeftuinen zijn hiertoe belangrijke stappen gezet.

Dit deelonderzoek 'Voor het evenwicht van kwetsbare inwoners' is onderdeel van een drieluik. Movisie voerde de procesevaluatie van het programma Kwaliteit van de Samenleving uit en Nivel evalueerde de aansturing van de proeftuinen. Een gezamenlijk eindrapport is verschenen onder de titel *Samen innoveren. Eindverslag evaluatieonderzoek Programma Kwaliteit van de Samenleving* (JSO, Gouda 2017).